

POLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNO KRAJOZNAWCZE
Oddział ŚWIĘTOKRZYSKI im. Stanisława Jeżewskiego
w Ostrowcu Świętokrzyskim

SŁOWNIK KRAJOZNAWCZY

54 OÓLNOPOLSKIEGO WYSOKOKWALIFIKOWANEGO
RAJDU PIESZEGO „ŚWIĘTOKRZYSKIE 2013”

Ostrowiec Świętokrzyski 2013

POLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNO KRAJOZNAWCZE
Oddział ŚWIĘTOKRZYSKI im. Stanisława Jeżewskiego
w Ostrowcu Świętokrzyskim

SŁOWNIK KRAJOZNAWCZY

54 OÓLNOPOLSKIEGO WYSOKOKWALIFIKOWANEGO
RAJDU PIESZEGO „ŚWIĘTOKRZYSKIE 2013”

Opracowanie: Alicja Mężyk, Robert Kamiński

ISBN 978-83-61852-67-4

BALTÓW

Wieś położona w malowniczym przełomie Kamiennej przez Przedgórze Iłżeckie. Pierwsze informacje o istnieniu parafii pochodzą z 1326 r. Miejscową atrakcją są tu tropy dinozaurów odkryte na przełomie XX /XXI w. przez dr Gerarda Gierlińskiego.

Obiekty krajoznawcze:

- pałac ks. Druckich-Lubeckich z końca XIX w, zbudowany na miejscu pałacu Chomętowskich z XVIII w., otoczony parkiem krajobrazowym, obecnie w ruinie;
- wolnostojącą kaplicę pałacową z XVIII w., w ruinie;
- kościół parafialny pw. Matki Boskiej Bolesnej, z 1697 r. przebudowany i rozbudowany w latach 1894-1908 wg planów Konstantego Wojciechowskiego. Wewnątrz malowidła Franciszka Woronia, ucznia Matejki;
- kapliczka – figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie z pocz. XIX w.;
- młyn wodny – muzeum rodzimej kultury materialnej;
- rezerwat „Modrzewie”- objęty ochroną las mieszany z udziałem 100-letnich modrzewi;
- rezerwat „Ulów” – objęty ochroną las grądowy z aleją pomnikowych 400-600 letnich dębów, największe w kraju stanowisko storczyka obuwika pospolitego;
- wywierzyska – liczne źródła podziemne w starorzeczu Kamiennej;
- „JuraPark”, w którym oglądać można 100 modeli dinozaurów naturalnych wymiarów, Muzeum Jurajskie, Zwierzyniec i Krainę Koni
- „Czarcia Stopka” – na wychodni skalnej skamieniałe ślady dinozaura;
- „Żydowski Jar” – skamieniałe tropy dinozaura w malowniczym wąwozie.

BARANOWSKA GÓRA

Wzniesienie /303 m/ przy trasie nr 7 /Warszawa – Kraków/. Miejsce egzekucji ok. 400 osób zamordowanych przez Niemców w latach 1939-45, przywożonych z Kielc, Skarżyska i Starachowic. Zwłoki chowano w zbiorowych mogiłach rozrzuconych po lesie. Przy szosie mogiła nieznanego hubalczyka poległego 2 IV 1940 r.

BIEDRZYCHÓW

Wieś ze śladami osadnictwa z epoki kamiennej, na wzgórzu zwanym Grodziskiem. Wzmiankowana już w XV w. W 1915 r., przed przeprawą przez Wisłę, we wsi stacjonowała I Brygada Legionów J. Piłsudskiego. W pobliżu jezioro Przeria, położone wśród łąk, miejsce wypoczynku.

BLIŻYN

Duża wieś położona w dolinie Kamiennej, o której pierwsza wzmianka pochodzi z 1410 r. i mówi o noclegu orszaku królewskiego, w czasie pochodu Władysława Jagiełły pod Grun-wald. Rozkwit gospodarczy nastąpił na początku XIX w. Działały tu Zakłady Górnicze i odlewnia Platerów. W czasie II wojny światowej funkcjonował tu obóz jeńców radzieckich, od 1944 r. filia obozu koncentracyjnego na Majdanku. Warto zobaczyć:

- kościół modrzewiowy pw. św. Zofii z 1818 r., powstały z fundacji rodziny Potkańskich, na cmentarzu stare nagrobki żeliwne;

- kościół parafialny pw. św. Ludwika, budowany w latach 1896 -1900 wg planów Antoniego Hutten-Czapskiego, neogotycki, zbudowany z miejscowego piaskowca;
- zespół pałacyku Platerów z 1870 r.- zwany zameczkiem, obecnie siedziba domu kultury, oficyna, stajnia oraz pozostałości parku krajobrazowego;
- pomnik króla Władysława Jagiełły;
- pomnik ofiar II wojny światowej;

W pobliżu Bliżyna, przy szlaku zielonym Bliżyn – Zagnańsk, znajduje się pomniki przyrody „Piekło Dalejowskie” gdzie ochroną objęte są skałki w formie bloków, stołów, progów i ścianek, a także Brama Piekielna – bloki piaskowca triasowego tworzące swoista bramę.

BODZECHÓW

Wieś o charakterze osiedla przemysłowego. W XVIII – XIX w. własność Małachowskich i Kotkowskich. Z rodziny Kotkowskich pochodziła matka Witolda Gombrowicza – Antonina. Miejsce bitwy wojsk powstańczych z Moskalami 16 grudnia 1863 r., w której został ranny Pułkownik Zygmunt Chmieleński /1835-1863/, następnie aresztowany i skazany na śmierć przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano w Radomiu. Na miejscu można obejrzeć:

- tablicę na budynku stacji PKP poświęconą bitwie w 1863 r.;
- drewniany kościół pw. św. Zofii wg projektu Tadeusza Rekirowicza, wybudowany w 1932 r. z drewna zakupionego przez ojca Witolda Gombrowicza po kościele we Wsoli pod Radomiem oraz założenie parkowo-dworskie z XVIII w.;
- rezerwat „Lisiny Bodzechowskie” – ochroną objęto grad wysoki o charakterze naturalnym porastający wąwóz lessowy.

BODZENTYN

Miasto nad rzeką Psarką, założone przez biskupa krakowskiego Bodzantę na pocz. XIV w. Ośrodek administracyjny dóbr biskupów krakowskich. Największy rozkwit miasta nastąpił w XVI w. W okresie powstania styczniowego miejsce bitwy partii braci Dawidowiczów z garnizonem carskim. Po II wojnie światowej w Bodzentyń odnaleziono pamiątkę żydowskiego chłopca Dawidka Rubinowicza – ofiary holokaustu. W Bodzentyń urodził się malarz Józef Szermentowski /1833-1876/.

Atrakcje Bodzentyń:

- ruiny zamku zbudowanego w XIV w. przez biskupa Floriana z Mokrska. Dwukrotnie przebudowany w XVI i na początku XVII w., otrzymał charakter renesansowej rezydencji z elementami baroku. W 1410 r. gościł w zamku król Władysław Jagiełło. Zamek zbudowany z kamienia posiadał trzy skrzydła zamknięte w czworobok murem kurtynowym.

Zachował się późnorenesansowy portal z czerwonego piaskowca.

- kościół parafialny pw. św. Stanisława biskupa, gotycki, fundowany przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego, budowany w latach 1440-52. Orientowany, trójnawowy, bazylikowy. Portale gotyckie. W kruchcie tablica erekcyjna z 1452 r. z wizerunkiem fundatora. Ołtarz główny renesansowy, ufundowany przez Zygmunta Starego dla Katedry Wawelskiej. W łuku tęczowym krucyfiksy: późnogotycki od strony ołtarza

i późnobarokowy od nawy. W północnej nawie tryptyk bodzentyński, późnogotycki, z warsztatu Marcina Czarnego, zięcia Wita Stwosza, z 1508 r. Rzeźba gotycka „Pięknej Madonny” z około 1430 r. W prezbiterium renesansowy nagrobek biskupa Franciszka Krasińskiego. Chrzcielnica gotycka z 1492 r., piaskowcowa, zdobiona herbami;

- odbudowany kościół Św. Ducha, pozostawał w ruinie od I wojny światowej;
- zabytkowa zagroda świętokrzyska z XIX w. rodziny Czernikiewiczów, punkt etnograficzny;
- zbiorowa mogiła powstańców 1863 r. na cmentarzu parafialnym;
- cmentarz wojenny z I wojny światowej;
- Dyrekcja Świętokrzyskiego Parku Narodowego a w niej ekspozycja edukacyjna.

BOROWNIA

Wieś nad Kamienną, jedno z pól górniczych neolitycznych kopalni krzemienia.

BRODY

Wieś nad Kamienną z pozostałościami zakładu hutniczego z I połowy XIX w. – ogniwa „ciągłego zakładu hutniczego na rzece Kamiennej”. Był to zakład przerabiający surówkę metodą pudlingową.

- kamienny przepust z 1840 r. wkomponowany we współczesną zaporę piętrzącą wody Jeziora Grodzkiego;
- na skwerku przy tamie pomnik-popiersie ks. Stanisława Staszica – twórcy „Zagłębia Staropolskiego”, dyrektora Wydziału Przemysłu i Kunsztów w rządzie Królestwa Polskiego.

BRZASK

Wieś przy trasie Skarżysko-Kamienna – Końskie, gdzie znajduje się cmentarz na leśnej polanie, na której w egzekucjach od dnia 2 VI 1940 r. Niemcy rozstrzelali 760 osób, członków organizacji „Orzeł Biały” oraz aresztowanych w ramach akcji A-B. Pomnik z czerwonego kamienia z wizerunkiem głowy Chrystusa w ciemnej koronie oraz orzeł z rozpostartymi skrzydłami zakuty w kajdany. Napis na pomniku: „Przechodniu ponieś wieść, że tu leżą syny posłuszni i wierni do ostatniej tchnienia godziny”.

BRZozowa

Wieś w gminie Tarłów z dawnym dworem otoczonym parkiem. Przed wojną własność rodziny Witkowskich, obecnie we dworze mieści się szkoła podstawowa.

CEDZYNA

Wieś letniskowa nad zalewem „Cedzyna” na rzece Lubrzance. W XVII i XVIII w. pracowały tu huty żelaza założone przez bp. Szembeka. Most na rzece Lubrzance nosi imię Stefana Żeromskiego.

CHEŁMOWA GÓRA

Kopulaste wzniesienie /351 m/ w Paśmie Pokrzywiańskim, porośnięte lasem mieszanym z przewagą modrzewia polskiego. Drzewostan objęto ochroną w 1920 r. jako pierwszy

rezerwat przyrody w odrodzonej Polsce, co dało początek Świętokrzyskiemu Parkowi Narodowemu. Na szczycie pomnik prof. Mariana Raciborskiego /1863-1917/ wybitnego botanika, jednego z pierwszych propagatorów ochrony przyrody na świecie.

CHOBZRZANY

Wieś na szlaku czerwonym: Gołoszyce – Annopol, gdzie we dworze wujostwa Trepków bywał Stefan Żeromski. Zachwycony krajobrazem opisał go w „Popiołach” jako Tarniny - siedzibę starego cześnika Olbromskiego. Z Chobrzan odbył również kilka wycieczek do Sandomierza. Zobaczyc tu można:

- kościół pw. św. Jana Ewangelisty i Marty zbudowany w latach 1870-72 na miejscu starszych, zniszczonych kościołów istniejącej tu parafii od 1337 r. W ołtarzu bocznym obraz XV-wieczny „Santa Conversazione” – święta rozmowa, z postaciami Matki Bożej z Dzieciątkiem, św. Janem Ewangelistą i św. Martą;
- klasycystyczną kaplicę cmentarną z XIX w., wzniesioną jako grobową rodziny Jabłońskich
- pomnik przyrody grusza polna – zwana „Gruszą Stefana Żeromskiego”.

CHYBICE

Wieś położona na skraju Pasma Bostowskiego Gór Świętokrzyskich, przy średniowiecznym trakcie z Opatowa do Bodzentyn. Znajduje się tu gotycki kościół z 1362 r. pw. św. Małgorzaty ufundowany przez kanoników krakowskich Świesława i Macieja. Nawa główna ze sklepieniem palmowym wspartym na jednym filarze oraz późnorenansowy ołtarz główny. W sąsiedztwie kościoła znajduje się dwór z otaczającym go parkiem.

CIEKOTY

Wieś położona w Dolinie Wilkowskiej u stóp G. Radostowej. W Ciekotach lata dziecięce i młodzieńcze 1871-1883 spędził Stefan Żeromski /pamiątkowa płyta/. Opis Ciekot znajdujemy w utworach: „Syzyfowe prace”, „Ludzie bezdomni”, „Uroda Życia”, „Popioły”.

- „Dworek Żeromskich” – nowo wybudowany, stylizowany dwór ze zbiorami pamiątek z epoki
- „Szkłany Dom” – Centrum Edukacyjne Gminy Masłów

CISOWSKO-ORŁOWIŃSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Obejmuje części pasma Cisowskiego, Orłowińskiego i Ocieskiego Gór Świętokrzyskich. Jego powierzchnia wynosi 20 706 ha, strefy ochronnej 23 748 ha. Park utworzono w celu ochrony cennych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych oraz zachowania czystości wód rzeki Czarnej Staszowskiej, biorącej swój początek na bagnach i torfowiskach rezerwatu Białe Ługi.

Występują tu odsłonięcia skał paleozoicznych zawierające unikatowe skamieniałości z trylobitami kambru i ordowiku, graptolitami syluru i głowonogami dewonu a także odsłonięcia diabazów. Park wraz z otuliną leży w zlewni dwóch rzek będących lewobrzeżnymi dopływami Wisły środkowej: Nidy i Czarnej Staszowskiej. W otulinie

parku znajdują się dwa małe zbiorniki retencyjne: „Borków” na rzece Belniance oraz „Wojciechów” na rzece Pierzchniance. Gatunkami dominującymi w drzewostanach parku i otuliny są sosna i jodła - zajmujące łącznie ok. 85% powierzchni lasów. Stwierdzono tu występowanie 48 gatunków roślin objętych całkowitą ochroną gatunkową, m.in.: widłaki, wierzba borówkolista, goździk piaskowy, pełnik europejski, orlik pospolity, tojad dzióbaty, sasanka wiosenna, grązel żółty, rosiczki - okrągłolistna i długolistna, parzydło leśne, storczyki, podkolan biały, kruszczyki, listera jajowata, gnieźnik leśny. Fauna to ptaki m.in.: bocian biały i czarny, jastrząb gołębiarz, myszołów zwyczajny, pokrzewki, sowy, kowaliki, dzierzby, muchołówki, drozdy oraz z gatunków łownych - kuropatwa, bażant, cietrzew i słonka, z ssaków - ryjówki, kret, jeź, a także zaliczone do gatunków łownych, jeleni, sarna, lis, dzik, zając, borsuk, kuna leśna, piżmak, z płazów - ropuchy, żaby, rzekotka drzewna, traszki, z gadów - jaszczurka zwinka, żyworodna i padalec, zaskroniec, żmija zygzakowata, z owadów - biegacze, tęcniki, trzmiele, mieniaki oraz paż królowej. Osobliwości przyrody żywej chronione są w rezerwach **Białe Ługi, Cisów i Zamczysko**.

CISÓW

Rezerwat leśny im. prof. Zygmunta Czubińskiego, powstał dla ochrony lasu mieszanego, położony przy szlaku niebieskim: Chęciny – Łągów.

CZARNA

Osada znana w XVI w. z istniejących tu kuźnic, położona w dobrach rodu Odrowążów, a następnie Małachowskich i Tarnowskich. Obecnie znana z Sanktuarium MB Czarneckiej.

- kościół parafialny pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny zbudowany w latach 1911-1930 z dobudowaną w okresie późniejszym wieżą. Sanktuarium Matki Bożej Czarneckiej - Wychowawczyni. Cudowny obraz znajduje się w ołtarzu głównym.
- stary XVIII-wieczny kościółek zbudowany przez Izabelę Małachowską na miejscu pierwszej, drewnianej kaplicy z cudownym obrazem. Otoczony kultem obraz Matki Bożej, malowany na płótnie, na wzór obrazu „Salus Populi Romani”.

CZARNA GLINA

Stara wieś położona w głębi lasów bodzechowskich, dostarczała węgla drzewnego dla hutnictwa.

Kaplica murowana, w której wg tradycji ksiądz Kacper Kotkowski /1814-1875/ odprawiał nabożeństwa dla powstańców styczniowych. Na kaplicy tablica żeliwna z napisem: „Miejsce walk powstańczych 1863 r.”

W głębi lasu mogiły powstańców 1863 i 1905 r.,

ĆMIELÓW

Miasto nad Kamienną. Tereny zamieszkałe już w okresie neolitu przez ludy kultury pucharów lejkowatych eksploatujące kopalnie krzemienia /ślady osady na Gawrońcu/. Największy rozwój miasta w XVI w., kiedy dobra ćmielowskie należały do rodziny Szydłowieckich. Prawa miejskie z 1505 r. W 1809 r. hrabia Jacek Małachowski, właściciel

dóbr ćmielowskich zakłada fabrykę fajansu, obecnie Zakład Porcelany „Ćmielów”. W okresie powstania styczniowego proboszczem w Ćmielowie był ksiądz Kacper Kotkowski, organizator manifestacji patriotycznych i naczelnik cywilny powstania na województwo sandomierskie. Wikariuszami ćmielowskimi byli księża: Jan Wiśniewski /1876-1943/ – społecznik, krajoznawca, autor „Monografii dekanatów i parafii” oraz Włodzimierz Sedlak /1911-1993/ profesor, wykładowca KUL-u, filozof, chemik, twórca bioelektroniki. W pobliskiej Brzóstowie urodził się Marian Raciborski /1863-1917/ światowej sławy przyrodnik.

Obiekty krajoznawcze:

- ruiny renesansowego zamku z XVI w., składającego się z przedzamcza i zamku na wyspie. Zamek zbudowany przez Krzysztofa Szydłowieckiego wojewodę krakowskiego i kanclerza koronnego, otoczony był wodą i fortyfikacjami bastionowymi ziemnymi, zachował się fragment kaplicy zamkowej i wieża bramna;
- kościół gotycki pw. Wniebowzięcia NMP, wzniesiony na pocz. XVI w., przebudowany w XVII, XVIII i XIX w., wyposażenie barokowe i rokokowe, w ołtarzu głównym obraz słynący łaskami Matki Bożej z Dzieciątkiem;
- cmentarz parafialny, liczne kamienne nagrobki, kwatery partyzantów poległych w Woli Grójeckiej ze zgrupowania AK „Ponury – Nurt”;
- Żywe Muzeum Porcelany w dawnej fabryce porcelany „Świt”, pokazy procesu produkcji porcelany.

DALEJÓW

Rezerwat leśny przy szlaku zielonym: Bliżyn – Zagnańsk, powstał dla ochrony naturalnego wielogatunkowego drzewostanu z dominacją modrzewia polskiego.

DALESZYCE

Miasteczko w Górach Świętokrzyskich położone nad Belnianką. W XIII w. własność biskupów krakowskich. Prawa miejskie uzyskało w 1569 r. utraciło w 1869 r. Ponownie odzyskało w 2007 r.

Kościół pw. Św. Michała Archaniola, pierwotny romański, ufundowany przez bp Iwo Odrowąża w 1221 r. przebudowany w XVII i na pocz. XX w. W ołtarzu głównym obraz Matki Bożej Daleszyckiej, uznany za cudowny; drewniane domy, szczytami skierowane do ulicy z wysokimi bramami wjazdowymi.

DĘBNO

Wieś położona w sąsiedztwie Rakowa. Niegdyś miasto, zachował się układ urbanistyczny z kwadratowym rynkiem.

Kaplica św. Tekli z XVIII w. z kamienną rzeźbą patronki

DOLY BISKUPIE

Wieś nad Świśliną.

Obiekty krajoznawcze:

- „Witulina” – nieczynna fabryka tektury /nazwa od imienia Witolda Gombrowicza/;
- osiedle pracownicze z pocz. XX w.;

- odsłonięcie skalne w kamieniołomie, pomnik przyrody nieożywionej.

DROGOWLE

Wieś nad Czarną Staszowską - rzeką, nad którą rozwijał się przemysł związany z wydobyciem i przetwórstwem rud żelaza.

Późnorennesansowy kościół pw. Św. Andrzeja położony w przysiółku Ruda, fundowany przez bp krakowskiego Andrzeja Lipskiego, w portalu herb bp Zadzika „Korab”, ołtarz główny późnorennesansowy.

DWIKOZY

Wieś położona nad Opatówką. Pierwsze wzmianki o miejscowości z 1167 r. Obecnie słynie z ogrodnictwa. Parafia od 1941r. W Dwikozach urodził się znany pisarz Wiesław Myśliwski.

Obiekty krajoznawcze:

- kapliczka z 1884 r.;
- kościół pw. św. Andrzeja Boboli i św. Antoniego Pustelnika, zbudowany w poł. XX w.;
- pomnik powstańców poległych w bitwie pod Słupczą 8 lutego 1863 r.;
- rezerwat roślinności stepowej „Panieńska Góra”.

FURMANÓW

Wieś nad Czarną. Zaczątkiem wsi była kuźnica wodna czynna w latach 1662-74. Wybudowany przez Małachowskich w 1830 r zespół wielkopieczowy pracował do 1907 r.

Obiekty krajoznawcze:

- pozostałości zakładu: wieża gichtociągowa, budynki produkcyjne, maszynownia, budynek administracyjny;
- pomnik w miejscu bitwy oddziału „Szarego” stoczonej z Niemcami w dniach 4-5 XI.1944 r.

GARB GIELNIOWSKI

Mezoregion Wyżyny Kieleckiej. Od północnego wschodu graniczy z Przedgórzem Iłżeckim i Równiną Radomską, od południa z Płaskowyżem Suchedniowskim.

GOŁOSZYCE

Wieś przy trasie: Opatów – Łagów. Węzeł szlaków: czerwony: Gołoszyce - Kuźniaki, czerwony: Gołoszyce – Bidaczów Stary i niebieski: Gołoszyce – Dwikozy.

Obiekty krajoznawcze:

- cmentarz wojenny z I wojny światowej;
- dwór z poł. XIX w., otoczony parkiem;
- pomnik przyrody – aleja lipowa.

GOŹLICE

Znana w średniowieczu wieś na Wyżynie Sandomierskiej, położona przy szlaku zielonym: Chańcza – Pielaszów.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP pochodzący z pocz. XIII w., zachowały się pierwotne,

romańskie fragmenty budowli, renesansowy nagrobek Hieronima Ossolińskiego wykonany przez Santi Gucciego, w ołtarzu głównym obraz Wojciecha Gersona, z kościoła w Goźlicach pochodzi romańska kamienna rzeźba Matki Bożej z Dzieciątkiem, zwana Madonną w Majestacie, obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Sandomierzu.

GÓRA RADOSTOWA

Szczyt /451 m/ w Paśmie Łysogórskim, „góra domowa ” Stefana Żeromskiego.

GÓRA WITOSŁAWSKA

Wzniesienie /491m/ w Paśmie Jeleniowskim.

Obiekty krajoznawcze:

- drewniana kapliczka z XVIII w. ufundowana przez płk Antoniego Libiszowskiego, rozbudowana w XIX w.;
- u podnóża drewniana rzeźba Chrystusa dźwigającego krzyż, przy drodze do kapliczki.

GÓRKI KLIMONTOWSKIE

Osada nad Koprzywianką założona w 1240 r. przez kasztelana krakowskiego Klemensa, od założyciela nazwana Klimontowem. Od XV wieku własność Ossolińskich, a następnie Ledóchowskich i Karskich. Po założeniu miasta Klimontowa przez Ossolińskich przyjęła nazwę Górek Klimontowskich.

Pałac zbudowany przez Ledóchowskich w końcu XIX w. wg projektu Władysława Marconiego na zrębach XVII-wiecznej siedziby Ossolińskich, wykończony przez Karskich, rezydencja otoczona parkiem angielskim, odbudowana przez obecnych właścicieli jest malowniczą budowlą eklektyczną.

GÓRY PĘCHOWSKIE

Pomnik i cmentarz legionistów. Uroczyste odsłonięcie pomnika z udziałem prezydenta Ignacego Mościckiego w dniu 8 września 1929 r. W latach 1934-39 wokół pomnika urządzono cmentarz legionistów. Na cmentarzu pochowano przeniesione z innych miejsc zwłoki kilkudziesięciu żołnierzy I Brygady Legionów Polskich, poległych w bitwie pod Konarami.

GÓRY PIEPRZOWE

Najdalej na wschód wysunięta część Gór Świętokrzyskich, zbudowana z łupków kambryjskich. Nazwa pochodzi od brunatno-szarej barwy kruszących się skał tworzących drobny gruz podobny do ziaren pieprzu. Osobliwością są skupiska wielu gatunków dzikiej róży, spotkamy również okazy rzadkich roślin. Rezerwat geologiczno-przyrodniczy.

GRZEGORZOWICE

Wieś rycerska o średniowiecznym rodowodzie położona nad rzeką Dobruchną.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. Jana Chrzciciela, najstarsza część świątyni to prezbiterium – romańska

rotunda z półkolistą absydą zbudowana z polnego kamienia i datowana na XI lub XII wiek, nawa dobudowana w XVII w.;

- park podworski, krajobrazowy założony w XVIII/XIX w. z pomnikowymi okazami dębów szypułkowych, dwór spalony w czasie II wojny światowej w wyniku akcji oddziału GL;

- rezerwat przyrody nieożywionej „Wąwóz w Skałach”.

JANOWICE

Wieś położona u podnóża Pasma Jeleniowskiego, w której 31 sierpnia 1912 r. urodził się w rodzinie chłopskiej Jan Piwnik – „Ponury” – „Donat” – dowódca Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury – Nurt”.

Izba pamięci zwana „Kwaterą Ponurego”, urządzona w rodzinnym domu Jana Piwnika.

JELENIOWSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Obejmuje Pasma Jeleniowskie Gór Świętokrzyskich. Zajmuje on powierzchnię 4295 ha, a jego strefa ochronna 10 591 ha. Obszar Jeleniowskiego Parku Krajobrazowego budują głównie skały paleozoiku: piaskowce kwarcytowe, ilowce i mułowce kambryjskie. Obszary parku wraz z otuliną należą do zlewni czterech rzek: Kamiennej, Opatówki, Koprzywianki i Czarnej Staszowskiej. Tereny Pasma Jeleniowskiego porasta wyżynny jodłowy bór mieszany, środkowopolski bór mieszany, podgórski łęg jesionowy, grąd subkontynentalny, kwaśna buczyna niżowa, żyzna buczyna karpacka. Na węglanowych skałach dewońskiego podłoża, przykrytych warstwą lessów wykształciły się zbiorowiska roślin kserotermicznych. Na terenie parku stwierdzono 28 gatunków roślin objętych ochroną prawną, w tym 20 gatunków podlegających ochronie całkowitej. Należą do nich m.in.: pióropusznik strusi i podrzeń żebrowiec, skrzyp olbrzymi, oraz widłaki; rośliny kwiatowe: tojad dzióbaty, parzydło leśne, wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity, naparstnica zwyczajna, lilia złotogłów, śnieżyczka przebiśnieg, storczyk plamisty, podkolan biały i gnieźnik leśny. Przedstawicielami fauny są: bocian biały, myszołów zwyczajny, jastrząb gołębiarz, sowy, kukułka, lelek kozodój, dzięcioły, wilga, zięba; ssaki: kret, jeź, nietoperze, kuna domowa, łasica, łaska; płazy - traszki, rzekotka drzewna, ropuchy; gady - jaszczurki, padalec, żmija zygzakowata; owady - biegacze, trzmiele, motyle mieniaki i paź królowej. Ponadto żyją tu zwierzęta łowne: sarna i zając, oraz spotykane są dzik, lis, borsuk, a także kuropatwa i bażant. Osobliwością parku są zarośnięte lasem rumowiska skalne piaskowców kwarcytowych o charakterze niewielkich gołoborzy, szczególnie dobrze zachowane na zboczach Góry Jeleniowskiej i Szczytniaka, gdzie utworzono rezerваты Małe Gołoborze, Szczytniak i Góra Jeleniowska.

KALKÓW

Wieś znana z tworzonoego od 1967r. przez księdza Czesława Walę Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski, Matki Ziemi Świętokrzyskiej. W Sanktuarium czczony jest cudowny obraz - kopia obrazu Matki Bożej Licheńskiej sprowadzona do Kałkowa w 1983 r. Droga krzyżowa zbudowana z kamienia z Golgotą przypominającą

swym kształtem budowlę obronną. Wewnątrz Golgoty kaplice poświęcone zasłużonym w obronie wiary i niepodległości Polakom. Z Golgoty widok na Góry Świętokrzyskie. Przy sanktuarium powstały obiekty: Dom Jana Pawła II, Dom Pielgrzyma i inne.

KAMIENNA

Lewy dopływ Wisły /138 km/, źródła rzeki tworzą strumienie wypływające ze Wzgórz Niekłańsko-Bliżyńskich pod Antoniowem i „Piekłem Niekłańskim”. Do Wisły uchodzi pod Solcem. W okresie rozkwitu Staropolskiego Okręgu Przemysłowego była najbardziej pracowitą rzeką. Na rzece zbiorniki w: Brodach, Bliżynie, Starachowicach, Wąchocku. Nad Kamienną leżą miasta: Skarżysko–Kamienna, Wąchock, Starachowice, Kunów, Ostrowiec Świętokrzyski, Ćmielów.

KAPLICA

Nazwa nieistniejącej wsi, położonej przy trakcie iłżeckim.

Kaplica, najstarsza wolnostojąca, gotycka, wzniesiona w 1430 r. z fundacji biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, pełniła rolę słupa granicznego dóbr biskupich klucza iłżeckiego i kunowskiego, ośmioboczna, otynkowana, kryta gontem, wewnątrz sklepiona eliptyczną kopułą ze zwornikiem zdobionym herbem fundatora – Dębno, w ołtarzu figura św. Katarzyny Aleksandryjskiej z XVII/XVIII w., na kaplicy tablica upamiętniająca potyczkę powstańczą 10 III 1864 r.

KARWÓW

Stara wieś nad Opatówką, miejsce urodzenia błogosławionego Wincentego Kadłubka /1161-1223/ biskupa krakowskiego, autora „Kroniki Polskiej” beatyfikowanego w 1764 r.

Obiekty krajoznawcze:

- „Źródło Wincentego”, woda ze źródelka uważana jest za uzdrawiającą
- kapliczka „Błogosławionego Kadłubka” przy źródelku, wystawiona w 1995r.
- pomnik kamienny z 1919 r. z napisem „Dla uczczenia pamięci bł. Wincentego Kadłubka urodzonego w tej wsi”

KAZANÓW KONECKI /NOWY/

Wieś założona przez Odrowążów – Kazanowskich herbu Grzymała.

Zespół klasztorny: barokowy kościół pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny i pozostałości dawnego klasztoru bernardynów z XVII w., wyposażenie kościoła barokowe i rokokowe.

KIELCE

Miasto położone nad Silnicą, wg legendy założone przez księcia Mieszka syna Bolesława Śmiałego. Badania archeologiczne potwierdzają istnienie osady w XI w. Na przełomie XI i XII wieku Kielce stają się własnością biskupów krakowskich. Powstaje wówczas dwór na wzgórzu zamkowym. Prawa miejskie nadaje Kielcom ok. 1360 r. biskup Bodzanta. W XV-XVI wieku rozwój miasta wiąże się z eksploatacją rud ołowiu, miedzi, żelaza. W roku 1794 obozował Tadeusz Kościuszko. W 1816 r. powstaje założona przez Stanisława Staszica Akademia Górnicza. W latach 1874-86

w gimnazjum kieleckim pobiera nauki Stefan Żeromski, opisy Kielc z tamtych lat znajdujemy w „Dziennikach” i „Syzyfowych pracach”. W dniu 12 sierpnia 1914 r. do Kielc wkracza oddział strzelców Józefa Piłsudskiego. Od roku 1919 siedziba władz wojewódzkich.

Najciekawsze obiekty krajoznawcze:

- pałac biskupi zwany również zamkiem, manierystyczna budowla zbudowany w latach 1637-41 z fundacji bpa Jakuba Zadzika na wzgórzu zamkowym, budowlę projektował Jan Trevano, a muratorem był również Włoch Tomasz Poecino, obecnie siedziba Muzeum Narodowego, wnętrza posiadają wystrój z epoki Wazów, na parterze pałacu Sanktuarium Józefa Piłsudskiego;
- bazylika katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, pierwotnie wzniesiona przez bpa Gedeona w stylu romańskim, przez wieki wielokrotnie była rozbudowywana i przebudowywana, obecnie ma charakter budowli wczesnobarokowej, trójnawowej, bazylikowej, wyposażenie wnętrza późnobarokowe i rokokowe;
- Park Miejski im. Stefana Żeromskiego założony w I poł. XIX w. w typie angielskim
- kościół pw. Św. Wojciecha, pierwotny według legendy, zbudowany ok. 1086 r., obecny wzniesiony w 1763 r. i powiększony w XIX w., w kościele obrazy Jana Styki;
- kościół pw. Św. Trójcy z ok. 1640 r. wczesnobarokowy, jednonawowy, wyposażenie barokowe;
- Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w dawnym budynku Męskiego Gimnazjum do którego w latach 1874-86 uczęszczał pisarz;
- rynek wyznaczony w podczas lokacji, obecna zabudowa z XIX i XX w., w kamienicy z podcieniami siedziba Oddziału Muzeum Narodowego
- Pomnik Czynu Legionowego „Czwórka strzelecka” dłuta Jana Raszki odsłonięty w 1938 r. zniszczony przez Niemców w czasie wojny, odtworzony w 1991 r.;
- Wojewódzki Dom Kultury dawny Dom Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego, zbudowany w 1935 r.;
- Pomnik Niepodległości, przy dworcu PKP, wzniesiony w 1929 r., zniszczony przez Niemców, odbudowany w 2002 r.
- Karczówka, wzgórze /340 m/ pokryte lasem – rezerwat krajobrazowo – leśny, na szczycie wzgórza kościół wczesnobarokowy pw. Karola Boromeusza i klasztor pobernardyński z XVII w. fundowany przez bpa Mariana Szyszkowskiego, w kaplicy pod wieżą posąg św. Barbary wykonany z bryły galeny.
- Kadzielnia – rezerwat przyrody, na wzgórzu Kadzielnia powstały głębokie wyrobiska podczas wydobywania wapienia, ochroną objęto ostaniec skalny zwany „Skalką Geologów”, na terenie kamieniołomu wybudowano amfiteatr, udostępniona trasa turystyczna w jaskiniach.

CHECIŃSKO-KIELECKI PARK KRAJOBRAZOWY

Położony jest w obrębie południowo-zachodniej części Gór Świętokrzyskich i zajmuje powierzchnię 20 505 ha, natomiast jego otulina – 11 123 ha. Ochroną objęty jest fragment Gór Świętokrzyskich, w których zachowały się widoczne na powierzchni kolejne piętra tektoniczno-strukturalne górotworu od kaledońskich poprzez waryscyjskie do alpejskich. W odsłonięciach geologicznych można zaobserwować

skały poszczególnych formacji paleozoicznych i mezozoicznych, które miejscami przykryte są osadami kenozoicznymi. Jest to jedyne miejsce w Europie, gdzie na tak małej powierzchni występują skały wszystkich epok geologicznych, stanowiących obraz dziejów ziemi w ciągu ostatnich 570 mln lat. Najwyższym punktem parku jest góra Telegraf (406 m n.p.m.). Obszar Parku charakteryzuje się zróżnicowaną rzeźbą, mającą związek z budową geologiczną. Dominują tu grzbiety i garby denudacyjne, których liczba wyraźnie kontrastuje z niewielką na ogół wysokością bezwzględną. W jego centralnej i północnej części przeważają pasma wzniesień, które porozdzielane są rozległymi obniżeniami dolinnymi. Ich urozmaicona morfologia i zróżnicowane pokrycie szatą roślinną dodaje piękna i wyraźnie zaznacza się w krajobrazie. Obszar Parku i jego strefy ochronnej znajduje się w dorzeczu środkowego odcinka rzeki Nidy, stanowiącej główną oś hydrograficzną terenu. Obszar parku charakteryzuje się ogromnym zróżnicowaniem i bogactwem szaty roślinnej. Występują na nim: olsy, grądy, buczyny, dąbrowy, różne postacie borów sosnowych oraz bory mieszane. Bardzo bogato reprezentowane: łąki, zbiorowiska wodne i bagienne, różne typy torfowisk, ciepłolubne murawy kserotermiczne, zbiorowiska naskalne. Różnorodności zbiorowisk roślinnych towarzyszy niezwykle bogactwo flory roślin naczyniowych. W granicach parku znajduje się dziesięć rezerwatów przyrody: w tym 8 przyrody nieożywionej **Góra Miedzianka, Góra Żakowa, Góra Rzepka, Jaskinia Raj, Góra Zelejowa, Moczydło, Chelosiowa Jama, Biesak-Białogon**, krajobrazowy - **Karczówka** i leśny - **Milechowy**. Dwa rezerwaty przyrody nieożywionej **Kadzielnia** i **Ślichowice** położone są w bliskim sąsiedztwie Parku (do 2 km od jego granic) w obrębie zurbanizowanej przestrzeni Kielc.

KLECZANÓW

Jedna z najstarszych wsi w regionie sandomierskim. Ślady zamieszkania z okresu neolitu i okresu przedchrześcijańskiego.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. św. Stanisława i św. Katarzyny z końca XVII w., w miejscu wcześniejszych, pierwszy mógł istnieć już w X w., perła staropolskiej architektury drewnianej, wyposażenie świątyni barokowe i rokokowe, ołtarz główny z 1782 r. z obrazem św. Stanisława;
- drewniana dzwonnica z ok. 1775 r.;
- pomnikowe lipy przy kościele;
- wczesnośredniowieczno cmentarzysko kurhanowe – 37 kurhanów z VIII-IX wieku, w postaci kopców od 1 do 2 metrów wysokości i średnicy od 5 do 20 metrów.

KLIMONTÓW

Osada położona w dolinie Koprzywianki. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1240 r. Miasto prywatne, założone w 1604 r. przez Jana Zbigniewa Ossolińskiego herbu Topór. W 1869 utrata praw miejskich. Zachował się dawny układ urbanistyczny z rynkiem. Miejsce urodzenia Bruno Jasińskiego /1901-1939/ poety –futurysty.

Obiekty krajoznawcze:

- kolegiata pw. św. Józefa fundowana przez Jerzego Ossolińskiego kanclerza

wielkiego, wg projektu Wawrzyńca Senesa, budowana etapami, jest okazałą budowlą barokową, wzniesioną na planie elipsy, z prostokątnym prezbiterium i dwoma wieżami zwieńczonymi hełmami, wystrój wnętrza rokokowy;

- plebania z XVII w. w typie dworku;

- poddominikański zespół klasztorny, fundowany przez założyciela miasta, budowany w latach 1617-1623, kościół pw. Najświętszej Marii Panny i św. Jacka jest budowlą późnorenesansową z elementami gotyku, wnętrze jednonawowe przykryte sklepieniem kolebkowym z dekoracją sztukatorską w typie „lubelsko-kaliskim”, ołtarz główny wczesnobarokowy, boczne ołtarze, ambona i konfesjonały rokokowe, w ołtarzu Matki Bożej Różańcowej obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem otoczony kultem, budynek klasztorny czworoboczny z wirydarzem;

- synagoga późnoklasycystyczna z 1851 r. z czterokolumnowym jońskim portykiem;

- barokowa kapliczka z XVIII w. z figurą św. Józefa;

- budynek Banku Spółdzielczego, założonego przez Jakuba Zysmana – ojca Bruna Jasielskiego.

KOBYLA GÓRA

Wzniesienie /396 m/, na uskoku Łysogór, na szczycie skrzyżowanie szlaków czerwonego: Kuźniaki – Gołoszyce i zielonego: Nowa Słupia – Łagów.

KONARY

Stara wieś, pamiętająca czasy piastowskie. Znana z walk frontowych toczonych w dolinie Koprzywianki w maju i czerwcu 1915r., od nazwy wsi zwana „Bitwą pod Konarami”, w której wielkie znaczenie miał udział I Brygady Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego.

Obiekty krajoznawcze:

- ślady dawnego grodu, pozostałości wałów obronnych i fragmenty fundamentów zamku z XIV/XV w.;

- wąwóz lessowy i ostaniec;

- obelisk upamiętniający bitwę 1915 r. wystawiony w 2000 r.

KOŃSKIE

Miasto powiatowe położone wśród Wzgórz Koneckich. Pierwsze wzmianki z XI w. Od XII do XVII w. Końskie należało do rodu Odrowążów Koneckich, a od XVII w. własność i siedziba rodziny Małachowskich, którzy wykorzystując zasoby rud żelaza stworzyli prężny ośrodek hutniczy. Prawa miejskie staraniem Kanclerza Wielkiego Koronnego Jana Małachowskiego od króla Augusta III w roku 1748. W połowie XIX wieku dobra koneckie stają się własnością Tarnowskich. W czasie okupacji hitlerowskiej miasto i okolica staje się ośrodkiem aktywnego oporu, jesienią 1939 r. w okolicy działał oddział legendarnego majora „Hubala” – Henryka Dobrzyńskiego, a w latach 1943 i 1944 oddziały AK „Robota” – Waldemara Szwieca i „Szarego” – Antoniego Hedy.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. św. Mikołaja późnogotycki, zbudowany w latach 1492-1520, rozbudowany na początku XX w., murowany z ciosu, jednonawowy, orientowany, ołtarz główny

kamienny, późnobarokowy z 1749 r., nagrobki: renesansowy Hieronima Koneckiego z 1564 r. i rokokowy kanclerz Jana Małachowskiego z 1762 r.;

- zespół pałacowo-ogrodowy założony w II połowie XVIII wieku przez Jana Małachowskiego i rozbudowany w I połowie XIX w. przez Stanisława Małachowskiego, rezydencja wzorowana na siedzibie saskiej w Pillnitz koło Drezna, zaprojektowana przez włoskiego architekta Franciszka Maria Lanci, zachowały się dwa półkoliste skrzydła pałacu oraz dwa pawilony /korpus główny nie został zbudowany /, w parku liczne drzewa pomnikowe i budowle parkowe: neogotycki „Domek Wnuczątów”, klasycystyczna „Świątynia grecka” oraz „Oranżeria Egipska” nawiązująca do stylu świątyń starożytnego Egiptu;

- cmentarz grzebalny założony w 1777 r. z barokowym kościółkiem z 1770 r. pw. św. Anny i licznymi nagrobkami z XIX wieku, kwatera żołnierzy austriackich i rosyjskich z 1914-1915 r., dwie kwatery żołnierzy z 1939 r., kwatera partyzancka – grób Robota i jego żołnierzy, oraz grób matki Jana Kiepury;

- pomnik Tadeusza Kościuszki;

- pomnik mjr Henryka Dobrzyńskiego „Hubala”.

KOPRZYWNICA

Miasto położone nad Koprzywianką przy nadwiślańskim trakcie: Kraków - Sandomierz. Prawa miejskie z 1268 r. nadane przez Leszka Czarnego. Utrata praw w 1869 r., ponownie odzyskane w 2001 r. Rozwój osady związany z opactwem cystersów. Z opactwa cysterskiego założonego w 1185 r. staraniem Kazimierza Sprawiedliwego i z fundacji komesa Mikołaja z rodu Bogoriów zachował się kościół, wschodnie skrzydło klasztoru i dom opata.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. Najświętszej Marii Panny i św. Floriana wzniesiony w XIII w. przez budowniczego Włocha Simona, około 1507 r. przebudowany w XVII i XVIII w., w latach 1770–90 dobudowano kruchtę, wieżę i fasadę wg projektu Józefa Karsznickiego, jest budowlą późnoromańską z cechami gotyku i elementami baroku, we wnętrzu zachowały się częściowo malowidła gotyckie, wyposażenie barokowe, z zabudowań klasztornych zachowało się skrzydło wschodnie z kapitułarzem;

- tablica na ogrodzeniu pocysterskiego kościoła poświęcona potyczce pod Sperandą 15 marca 1864 r.;

- dom przeora, budowany w latach 1615-20 z fundacji opata Zbigniewa Ossolińskiego;

- kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej z prezbiterium barokową kaplicą z dawnego kościoła Matki Boskiej Różańcowej pochodzącego z lat 1693-94, nawa dobudowana w II poł. XIX w.

- zalew na Koprzywiance składający się ze zbiorników: Danusia i Hania.

KRYNKI

Wieś położona nad Kamienną.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, barokowy, jednonawowy zbudowany w 1727 r. W kaplicy bocznej obraz słynący łaskami Matki Boskiej

Częstochowskiej z XVI w.;

- brama drewniana na cmentarz kościelny z 1779 r., z dwiema drewnianymi dzwonniami;
- rezerwat „Skały w Krynkach”, odsłonięcia skał piaskowcowych.

KRZEMIONKI

Muzeum Archeologiczne i Rezerwat „Krzemionki”. Pomnik Historii. Zachowane unikalne w skali europejskiej neolityczne kopalnie krzemienia pasiastego, odkryte przez geologa Jana Samsonowicza w 1922 r.

Trasa turystyczna prezentująca wnętrza zabytkowych kopalń, hałd górniczych i zagłębień poszybowych

Skansen – rekonstrukcja osady z młodszej epoki kamienia.

KUNIN – NOWY SKOSZYN

Wieś znana w XVI w. Obecnie funkcjonuje pod nazwą Nowy Skoszyn.

Dwór z poł. XIX w. otoczony parkiem krajobrazowym, przebudowany po II wojnie światowej na potrzeby szkoły podstawowej.

KUNÓW

Miasto nad Kamienną. Pierwotnie własność biskupów krakowskich. Prawa miejskie uzyskał w 1365 r. i ponownie w 1535 r. W roku 1867 utrata praw miejskich. Od XVI w. znany w kraju ośrodek kamieniarski. Z piaskowca kunowskiego zbudowane jest wiele budowli w Polsce. W okolicy liczne kamienne figury i krzyże przydrożne. Od 1990 r. Kunów znów jest miastem.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. Św. Władysława wzniesiony w latach 1625-1637 późnorenesansowy, trójnawowy, bazylikowy, wewnątrz kamienne ołtarze klasycystyczne wykonane przez miejscowych kamieniarzy w latach 1849-52;
- dzwonnica zbudowana w r. 1896 wg projektu Wojciecha Gersona;
- cmentarz parafialny – na którym liczne kamienne rzeźby nagrobne oraz mogiła powstańców poległych w bitwie pod Janikiem 16 grudnia 1863r.;
- pomnik upamiętniający manifestacje patriotyczne w Warszawie w r. 1861./na rynku/.

LIPNIK

Wieś, położona przy trasie: Sandomierz – Opatów. Siedziba gminy. Zespół Szkół w Lipniku nosi imię prof. Józefa Mikołowskiego – Pomorskiego / 1868 – 1935/ urodzonego w Malicach Kościelnych profesora chemii rolnej, pierwszego rektora SGGW w Warszawie.

Obiekty krajoznawcze:

- tablica na budynku szkoły poświęcona patronowi;
- pomnik podpułkownika Antoniego Jabłońskiego „Zdzisława” /1896 – 1920/ urodzonego w Usarzowie, najmłodszego ułana „Siódemki Beliny”, uczestnika bitwy pod Konarami;
- kaplica NMP Matki Zbawiciela w Lipniku, należy do parafii Goźlice.

LUBRZANKA

Rzeka Lubrzanka stanowi granicę pomiędzy Pasmem Masłowskim i Łysogórskim. Przełom w głębokim obniżeniu jest jednym z najpiękniejszych zakątków w Górach Świętokrzyskich. Doliną obok rzeki prowadzi droga /obecnie asfaltowa/ uwieczniona w „Syzyfowych pracach” Stefana Żeromskiego. Na krańcu Pasma Łysogórskiego – Radostowa – domowa góra pisarza, na zboczu Góry Dąbrówki w Paśmie Masłowskim pensjonat „Ameliówka” wybudowany w 1903 r. przez Amelię i Hilarego Wieszeniewskich. W okresie międzywojennym w pensjonacie gościli: kardynał August Hlond, prezydent Ignacy Mościcki, marszałek Edward Rydz-Śmigły.

ŁAGÓW

Osada nad Łagowicą. W XI w. siedziba grodu królewskiego, z nadania Władysława Hermana przechodzi w ręce biskupów wrocławskich. Dawne miasto, prawa miejskie z 1375 r. W XV – XVI wieku rozwój miasta, powstają huty szkła i kuźnice. W XVI–XVIII w. w okolicy rozwój górnictwa ołowiu – ślady we wsi Płucki. W 1869 r. utrata praw miejskich.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół parafialny pw. Św. Michała Archaniola późnogotycki z prezbiterium z XV w. i nawą z końca XVI w., dobudowane kaplice w XVII i XVIII w. tworzą rodzaj naw bocznych, ołtarz główny późnorenesansowy z 1600 r., pozostałe wyposażenie kościoła barokowo – rokokowe;
- „Jaskinia Zbójcka” – jedna z najdłuższych jaskiń w Górach Świętokrzyskich, wytworzona w wapieniach dewońskich, związana legendą ze zbójem Madejem;
- Wąwóz Dule z odkrywką czarnych wapieni;
- ponory i wywierzyska w dolinie Łagowicy.

MAJDÓW

Wieś położona wśród lasów Nieklańsko – Bliżyńskich, przy szlaku niebieskim: Kuźniaki – Pogorzale.

„Rezerwat Cisowy Majdów” – las mieszany ze stanowiskami cisa;

„Ciechostowice” – rezerwat przyrody, las mieszany z udziałem modrzewia polskiego.

MAŁOPOLSKI PRZEŁOM WISŁY

Jest to mezoregion Wyżyny Lubelskiej pomiędzy Annopolem a Puławami, który obejmuje fragment doliny Wisły wraz z jej krawędziami. Leży na pograniczu woj. lubelskiego, podkarpackiego i świętokrzyskiego. W pd. części zbudowany jest z różnych formacji wapieni jurajskich, w pn. z kredowych. Na całej swej długości mamy tu do czynienia z nieuregulowaną rzeką Wisłą, co warunkuje malowniczy krajobraz oraz dogodne warunki dla rozwoju roślin i zwierząt, głównie ze środowisk rzecznych. Dno doliny wyłożone jest madami rzecznyymi. Taki stan rzeczy spowodował, że obszar ten objęty jest potrójną formą ochrony o zróżnicowanej, ale częściowo pokrywającej się, powierzchni. Mamy tu: obszary NATURA 2000 – Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Małopolski Przełom Wisły”, Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Przełom Wisły w Małopolsce” oraz rezerwat przyrody „Wisła pod Zawichostem”

OSO Ptaków „Małopolski Przełom Wisły” (pow. 6972 ha) obejmuje fragment ostoi ptaków wodno-błotnych o randze europejskiej, ważnej zarówno dla gatunków lęgowych, jak i migrujących. Spośród cennych dla UE gatunków ptaków występują tu: czapla biała i czapla nadobna, bocian czarny, bielik, kulon, mewa czarnogłowa, rybitwa wielkodzioba, ostrygojad, sieweczka obrożna, krwawodziób, brodziec piskliwy, rycyk i in. Ostoja jest również siedliskiem żółwia błotnego oraz kilku cennych dla przyrody europejskiej gatunków ryb m.in. kozy, różanki i piskorza. Dolina Wisły uważana jest za korytarz ekologiczny rangi europejski, który umożliwia przemieszczanie się wielu gatunków zwierząt i roślin.

SOO Siedlisk „Przełom Wisły w Małopolsce” (pow. 15 164 ha) obejmuje 11 rodzajów siedlisk cennych z europejskiego punktu widzenia. Należą do nich: starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne, zalewane muliste brzegi rzek z roślinnością, murawy kserotermiczne i ciepłolubne, ziołorośla górskie i ziołorośla nadrzeczne, łąki selemnicowe, niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie, grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny, łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe, olsy źródliskowe oraz ciepłolubne dąbrowy.

Rezerwat Przyrody „Wisła pod Zawichostem” (pow. 1264 ha) utworzony w 2008 r. dla zachowania ze względów społecznych, naukowych i dydaktycznych ostoi lęgowych, miejsc żerowania i odpoczynku podczas wędrówek rzadkich, charakterystycznych dla doliny Wisły gatunków ptaków, w szczególności z rzędu siewkowych. Zaobserwowano tu 146 gatunków ptaków, w tym około 80 lęgowych, 70 zimujących i 50 występujących głównie w czasie wędrówek. Rozciąga się na odcinku 15,5 km, od ujścia Sanu do ujścia rzeczki Sanny. W granicach rezerwatu stwierdzono 302 gatunki roślin naczyniowych w tym 5 gatunków roślin objętych ochroną ścisłą: kruszczyk szerokolistny, pływacz zwyczajny, włosienicznik skąpo pręcikowy, oraz częściową: grązel żółty, kalina koralowa.

MAŁOSZYCE

Wieś, miejsce urodzenia Witolda Gombrowicza /1904 -1969/ pisarza światowej sławy, autora: „Ferdynurke”, „Transatlantyku”, „Pornografii”. Chrzest pisarza odbył się w kościele parafialnym we Wszechświętych w dniu 8 września 1904 r., na którym otrzymał imiona Marian Witold;

Pomnik wykonany z czerwonego piaskowca, autorstwa artysty rzeźbiarza Gustawa Hadyny z napisem: „Małoszyce 1904 Witold Gombrowicz 1969 Vence”;

Kamienna rzeźba „Piety” z 1943 r.

MARUSZÓW

Wieś położona nad Wisłą przy trasie: Kielce – Lublin.

Figura św. Jana Nepomucena z 1777 r.

„Galeria pod Chmurką” – prywatny skansen Edwarda Ziarki.

MIĘDZYGÓRZ

Wieś położona w dolinie Opatówki.

Ruiny zamku, pierwotnie strażnicy strzegącej szlaku handlowego, przekazanego

w roku 1370 przez Kazimierza Wielkiego Janowi Zaklice herbu Topór, następnymi właścicielami zamku są rodziny Niedrzwickich, którzy wznoszą renesansową rezydencję oraz Jaworskich i Oleśnickich.

MILKOWSKA KARCZMA

Wieś położona w Lasach Iłżeckich, przy starym trakcie Ostrowiec – Iłża.
Pomnik na placu szkolnym poświęcony mieszkańcom Kolonii Miłkowskiej, rozstrzelanych przez Niemców w 1943 r.

NAGORZYCE

Wieś u stóp Pasma Jeleniowskiego.

Obiekty krajoznawcze:

- dwór murowany z II poł. XIX w., z nikłymi śladami parku podworskiego;
- kościół w stylu nowoczesnym;
- cmentarz parafialny, na którym spoczywa dowódca ze Zgrupowania AK „Ponury” – Stanisław Pałac ps. „Mariański”.

NIEBO – PIEKŁO

Wsie położone wśród lasów, przy szlaku niebieskim: Kuźniaki – Pogorzałe, znajdowały się tu niegdyś karczmy z zajazdami. Jesienią 1939 r. przebywał na tym terenie oddział majora „Hubala”, z tego terenu pochodziła jedyna kobieta w tym oddziale – Marianna Cel „Tereska”. Za pomoc udzielaną Hubalczykom, obie wsie zostały spacyfikowane, zamordowano 32 mężczyzn;

Pomnik przyrody „Skałki Piekło – Gatniki” – wychodnie skał jurajskich.

NIEKŁAŃ WIELKI

Wieś położona nad Czarną Konecką. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1369 r., kiedy wieś należała do rodziny Odrowążów. Następnymi właścicielami Niekłania były rodziny Małachowskich i Platerów.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. św. Wawrzyńca wzniesiony w latach 1800-1835 z fundacji Małachowskich, powiększony w 1881 r., neogotycki, w ołtarzu głównym obraz sprowadzony z Rzymu Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, oraz na zasłonie obraz Zwiastowanie ufundowany przez robotników z Furmanowa, w ołtarzu bocznym obraz św. Wawrzyńca z 1836 r.;
- pozostałości zabudowań dworskich Małachowskich i Platerów;
- park krajobrazowy założony w XIX w, w którym figura Matki Bożej wystawiona przez hrabinę Plater po śmierci syna;
- na cmentarzu parafialnym mogiła kpt Stanisława Dobrogojskiego „Grzmota” poległego w bitwie pod Stefankowem 22 kwietnia 1863 r.

NIESTACHÓW

Wieś położona w dolinie rzeki Warkocz, przy szlaku niebieskim: Chęciny – Łagów.
Pomnik dla upamiętnienia walki stoczonej z Niemcami w nocy z 7/8 lipca 1944 r. przez oddział partyzancki AK „Wybraniec” dowodzony przez Mariana Sołtysiaka „Barabasa”.

NIETULISKO

Wieś położona nad Świśliną. Na pocz. XIX w. powstała walcownia jako element „ciąglego zakładu fabryk żelaza na rzece Kamiennej”.

Klasycystyczne ruiny zespołu urbanistyczno-przemysłowego zbudowanego w latach 1834–45, ostatnie ogniwo ciągu zakładów „Kombinatu Kamiennej”, zachowały się ruiny walcowni, kamienne przepusty i kanały, budynek administracyjny /szkoła/ i osiedle fabryczne.

NOWA SŁUPIA

Osada położona u stóp Łyśca, dawne miasto, prawa miejskie do 1869 r. Początki osadnictwa sięgają II w. p.n.e. i związane są z rozwijającym się hutnictwem żelaza. Obecnie corocznie w Nowej Słupi odbywa się impreza „Dymarki” z pokazami wytopu żelaza w starożytnych piecach dymarskich.

Obiekty krajoznawcze:

- Muzeum Starożytnego Hutnictwa im. M. Radwana, z zachowanym stanowiskiem starożytnego Piecowska;
- kościół pw. św. Wawrzyńca, późnorennesansowy z 1678 r., z ołtarzem głównym z czarnego marmuru z XVIII w.
- Dom Opata z XVIII w., dawna plebania kościoła pw. św. Michała, funkcjonowała w nim szkoła benedyktyńska i przytułek;
- „Emeryk” – figura kamienna klęczącego mężczyzny, osnuta legendami;
- Centrum Kulturowo-Archeologiczne – rekonstrukcja osady okresu II w p.n. e – IV w n.e.

NOWE

Wieś położona nad Wisłą, otoczona lasami i sadami wiśniowymi. Przez wieś prowadzi Nadwiślański Szlak Artystyczny, na którym oprócz figur, krzyży i kapliczek przydrożnych, podziwiać można współczesną rzeźbę.

OCIESEKI

Wieś położona na wzgórzach Pasma Ocieskiego. Parafia erygowana 1617 r. Miejsce bitwy 28 listopada 1863 r. oddziału „Bosaka” z Moskalami. W 1944 r. miejsce zrzutów alianckich.

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty, zbudowany w latach 1991–1996 wg projektu Jerzego Wójcika.

Mogiła powstańców na cmentarzu parafialnym.

ODROWAŻ

Pierwsza wzmianka o istnieniu miejscowości z XIII w. Powstanie wsi związane z przybyciem Odrowążów ze Śląska. Prawa miejskie nadano osadzie w 1611 r. W r. 1869 utrata praw miejskich.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. św. św. Jacka i Katarzyny, barokowy bud. w latach 1660–1682 na miejscu starszego, trójnawowy, bazylikowy, ołtarz główny barokowy, boczne późnobarokowe;
- kościółek pw. św. Rozalii, drewniany konstrukcji zrębowej, oszalowany z obrazem

patronki w ołtarzu głównym;

- rezerwat przyrody nieożywionej „Gagaty Sołtykowskie”, stworzony dla ochrony odsłonięcia skał dolnojurajskich oraz tropów stada dinozaurów.

OPATÓW

Miasto powiatowe nad Opatówką. Gród zwany „Żmigrodem” istniał już w okresie państwa Wiślan. Lokacja miasta przez biskupów lubuskich. Prawa miejskie w 1282 r. od księcia Leszka Czarnego. W r.1514 miasto kupuje Krzysztof Szydłowiecki kanclerz wielki koronny, który otacza miasto murami obronnymi z czterema bramami i odbudowuje z ruin kolegiatę. W okresie powstania styczniowego krwawe boje, 21 lutego 1864 r. zostaje ranny w bitwie, wzięty do niewoli i stracony pułkownik Ludwik Topór Zwierzdowski – pomnik w rynku.

Obiekty krajoznawcze:

- romański kościół kolegiacki pw. Św. Marcina z XII w., zbudowany z ciosu, przebudowany w XV i XVIII w. trójnawowy, bazylikowy z transeptem i kwadratowym prezbiterium. Fasada dwuwieżowa z portalem złożonym z części romańskiej i gotyckiej. Wzdłuż naw bocznych przybudowano w XV i XVI wieku ciąg pomieszczeń: kruchty, skarbczyki i zakrystię. W prezbiterium i transepcie późnobarokowa polichromia ze scenami historycznymi: Bitwa na Psim Polu, Bitwa pod Grunwaldem, Odsiecz Wiednia, w ołtarzu bocznym /południowym/ obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVI w. włoskiego malarza Timoteo Vitti z Urbino. W północnym ramieniu transeptu renesansowe nagrobki kanclerza Krzysztofa Szydłowieckiego i jego dzieci, płyta tzw. „Lament Opatowski” płaskorzeźbiona i grawerowana – perła sztuki renesansowej. Przedstawia na czterdzieści jeden postaci w scenie rozpacz po śmierci kanclerza, ołtarze, stalle, ambona i chór muzyczny w stylu regencji, pod chórem renesansowy strop kasetonowy;

- kościół i klasztor Bernardynów, wzniesiony w poł. XV w., przebudowany w latach 1751 –61. Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, barokowy, jednonawowy, fasada dwukondygnacyjna zwieńczona półokrągłym szczytem, wnętrze kościoła pokryte polichromią późnobarokową, wyposażenie rokokowe. W ołtarzu głównym rzeźby dłuta Macieja Polejowskiego, na ścianie prezbiterium obraz Matki Boskiej Łaskawej z Dzieciątkiem z XVII w., łaskami słynący. W ołtarzu bocznym rzeźba Chrystusa w tłoczni mistycznej z XVII w.;

- Brama Warszawska wzniesiona w latach 1520-30 przez Krzysztofa Szydłowieckiego, murowana z kamienia na planie kwadratu, zwieńczona attyką, nad przejazdem herb Szydłowieckich – Odrowąż;

- ratusz z XVI/XVII w., budowla dwukondygnacyjna, oszkarpowana z podcieniami;

- Podziemia Opatowskie, podziemna trasa turystyczna udostępniona w 1984 r., długość ok. 400 m, na głębokości do 12 m, jest przykładem unikatowej architektury kupców opatowskich;

- pomnik poświęcony Ludwikowi Toporowi – Zwierzdowskiemu w rynku;

- pomnik Witolda Gombrowicza na skwerku Gombrowicza.

OPATÓWKA

Rzeka przecinająca Wyżynę Sandomierską od źródeł w Górach Świętokrzyskich po ujście do Wisły w Dwikozach.

OSSOLIN

Wieś, założona w 1350 r. przez protoplastę rodu kasztelana krakowskiego Jaśka zwanego Owcą. W 1635 r. Jerzy Ossoliński dla uświetnienia rodowego gniazda buduje okazałą rezydencję. Nieudana lokacja miasta. W XIX w. jest własnością Ledóchowskich, którzy w 1816 r. burzą zamek.

Obiekty krajoznawcze:

- ruiny późnorenesansowej rezydencji, zbudowanej na wysokim wzgórzu w miejscu starego zamku, dwukondygnacyjnego z czterema wieżami, do którego prowadziły trzy bramy i most arkadowy nad głębokim wąwozem, zachował się arkadowy most i ślady fortyfikacji ziemnych.
- „Betlejemka” – podziemna kaplica zbudowana przez Jerzego Ossolińskiego w 1640 r. na wzór kaplicy w Betlejem;
- figura św. Jana Nepomucena, późnobarokowa z 1779 r.;
- pozostałości zabytkowych alei lipowych.

OSTROWIEC ŚWIĘTOKRZYSKI

Miasto powiatowe nad Kamienną. Pierwsze wzmianki o wsi Ostrów pochodzą z 1369 r. Przyjmuje się, że miasto na tzw. „surowym korzeniu” zostało założone w 1597 r. Jednym z właścicieli prywatnego miasta był książę Janusz Ostrogski, którego godło znajduje się w herbie miasta. W późniejszych wiekach właścicielami miasta były również rody: Ostrogskich, Zasławskich, Lubomirskich, Sanguszków. Dynamiczny rozwój w połowie XIX w. miasto zawdzięcza powstaniu huty Klimkiewiczów, założonej w 1837 r. przez Henryka Łubieńskiego. W 1839 r. powstaje cukrownia w Częstocicach. W 1905 r. podczas strajków PPS przejmuje władzę w mieście, pod przywództwem Ignacego Boernera proklamowano „Republikę Ostrowiecką”. W 1913 roku powstał Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Obiekty krajoznawcze:

- kolegiata pw. św. Michała Archanioła, eklektyczna świątynia pierwotnie powstała z fundacji Janusza Ostrogskiego w 1614 r., przebudowana w okresie międzywojennym wg planów Stefana Szyllera, obecnie jest budowlą trójnawową, bazylikową z jedną wieżą, ołtarz główny kamienny zbudowany wg projektu Józefa Jamroza z obrazem M.B. Częstochowskiej i św. Michała Archanioła w nastawie;
- pałac w Częstocicach, siedziba Muzeum Historyczno-Archeologicznego, zbudowany w latach 1887–1899 wg projektu Leandro Jana Ludwika Marconiego dla hrabiego Zygmunta Wielopolskiego;
- kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego, drewniany, zbudowany w 1932 r. wg projektu Tadeusza Rekirowicza;
- poczta, gmach zbudowany w latach 1925-27 wg projektu Witolda Minkiewicza;
- Dom Robotniczy – „ZDK” zbudowany w latach 1937-1953 wg projektu Jerzego Wajdlinga, obecnie kino „Etiuda”;

- Bank Pfeffera, eklektyczna budowla z końca XIX wieku, zaprojektowana przez Stefana Szyllera, obecnie siedziba policji
- pomnik - figura Jana Pawła II autorstwa artysty rzeźbiarza Andrzeja Zwolaka i architektów Alicji i Grzegorza Bilińskich;
- wille przy ulicy Siennieńskiej i Bałtowskiej;
- kościół pw. Św. Stanisława /w dzielnicy Denków – niegdyś oddzielne miasto/ zbudowany w 1581 z fundacji Stanisława Michowskiego
- cmentarz parafialny: kwatera żołnierzy poległych w I wojnie światowej, Mauzoleum powieszonych w publicznej egzekucji na rynku 29 zakładników w dniu 30 września 1942 r., groby powstańców styczniowych;
- cmentarz żydowski założony w 1657 r., zniszczony przez Niemców, z ocalałych nagrobków, macew urządzone lapidarium, na cmentarzu dąb, pomnik przyrody.

PASMO JELENIOWSKIE

Pasmo Jeleniowskie z najwyższymi wzniesieniami: Jeleniowską, Szczytniakiem, Witosławską, Wesołówką i Truskolaską stanowi centrum Jeleniowskiego Parku Krajobrazowego, który powstał dla ochrony walorów przyrodniczo – krajobrazowych pierwotnych lasów górskich jodłowo – bukowych i charakterystycznych dla parku gołoborzy.

PĘCHÓW

Wieś w XVI w. własność Ossolińskich. Położona przy szlaku czerwonym: Gołoszyce – Bidaczów Stary. W 1889 r. we dworze pęchowskim przebywał Stefan Żeromski. Wiosną 1920 r. spotkali się dwaj poeci Jan Brzechwa i Bruno Jasiński. W 1929 r. właściciele dworu Kilarscy gościli na obiedzie prezydenta Ignacego Mościckiego. Dwór z kolumnowym gankiem. Do dworu przylegają pozostałości parku.

PĘTKOWICE

Wieś nad Kamienną, przy szlaku niebieskim: Tarłów –Święty Krzyż. W XIX w. istniał tu wielki piec.

Kaplica ariańska z XVII w., obecnie pełni rolę prezbiterium kościoła parafialnego.

Przy trasie Ostrowiec – Solec n/W pomnik poświęcony 16 osobom rozstrzelanym przez hitlerowców 21.X.1943 r.

PIASEK

Wieś przy szlaku: Kuźniaki – Pogorzałe.

Pomnik młynarza i jego żony – łączników AK, zamordowanych przez Niemców.

PIEKŁO NIEKŁAŃSKIE

Rezerwat geologiczny „Skałki Piekło pod Niekłaniem” położony w Lasach Niekłańsko – Bliżyńskich, przy szlaku niebieskim: Kuźniaki – Pogorzałe, utworzony dla ochrony wychodni piaskowca. Skałki przybrały tu formy kazalnicy, grzybów, kominów. W szczelinach skalnych rośnie zanokcica północna – paproć, relikt epoki lodowcowej.

PŁUCKI

Wieś przy szlaku zielonym: Łągów – Nowa Słupia. Nazwa wsi pochodzi od płukania rud.

Ślady istniejącego tu górnictwa kruszcowego.

PODGRODZIE

Wieś położona nad malowniczym przełomem Kamiennej w okolicy Ćmielowa.

Ruiny zamku rycerskiego z XIV w. położonego na cyplu wapiennego wzgórza, zachowały się fragmenty murów.

POGORZAŁE

Wieś położona na krańcu Garbu Gielniowskiego. Węzeł szlaków: niebieski Pogorzałe – Kuźniaki, żółty wokół Skarżyska Kamiennej, czerwony Pogorzałe – Inowłódź.

Cmentarz partyzancki pod Skarbową Górą, spoczywają na nim partyzanci z oddziałów AK „Ponurego” – 5. żołnierzy i „Szarego” – 33. żołnierzy.

POLANA LANGIEWICZA

Polana – uroczysko wg legendy miejsce obozowania oddziałów powstańczych Mariana Langiewicza. Na polanie, na okazałej sośnie tablica żeliwna poświęcona Powstaniu 1863 r. oraz kamień z tablicą poświęconą powstańcom, wystawiony przez partyzantów ze Zgrupowania AK „Ponurego”.

POTOCZEK

W okresie międzywojennym majątek Janusza – brata Witolda Gombrowicza. W leśniczówce położonej w głębi lasu, pisarz jako młodzieniec spędził kilka kolejnych wakacji, podczas jednego z pobytów napisał nawet pierwszą powieść, zniszczoną w rękopisie. Pozostały niktłe ślady dawnych zabudowań.

PRZEŁĘCZ KARZMARKA

Przełęcz w Paśmie Jeleniowskim, oddzielająca góry Szczytniak od Wesółówki. Z przełęczy dojście do XVIII -wiecznej drewnianej kaplicy, rozbudowanej w XIX w. na zboczu Witosławskiej Góry. Według tradycji we wczesnym średniowieczu Góra Witosławska była miejscem obrzędów pogańskich.

PTKANÓW

Wieś pod Opatowem, przysiółek wsi Podole. Pierwsze wzmianki o Ptkanowie z roku 1191. Fundacja kościoła przez Dunina herbu Łabędź w XII w. Obecny kościół z przełomu XIV/XV wieku.

Kościół gotycki, jednonawowy, zbudowany z piaskowca, obronny pw. świętego Idziego wzniesiony na miejscu starszej świątyni, rozbudowany w latach 1906–10, z obrazem świętego Idziego w ołtarzu głównym pędzla K. Alchimowicza, otoczony murem obronnym z basztami i bastionami z otworami strzelniczymi.

PUSZCZA JODŁOWA

Mianem tym nazwany jest las pokrywający Łysogóry od Łysicy po Łysą Górę. Ochronę w dużym stopniu zawdzięcza Stefanowi Żeromskiemu, który nawoływał do objęcia ochroną puszczy w ostatnim utworze – poemacie „Puszcza Jodłowa” napisanym w 1925 r., a dedykowanym Aleksandrowi Janowskiemu.

RADKOWICE

Wieś w dolinie Świśliny, malowniczo położona wśród lessowych wąwozów. Parafia erygowana w 1973 r. W Radkowicach mieszkała Wanda Pomianowska, poetka, w czasie II wojny światowej łączniczka AK.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. M.B. Częstochowskiej, modrzewiowy, kryty gontem z 1621 r., konstrukcji zrębowej, przeniesiony z Miedzierzy w 1966 r. Wewnątrz trzy barokowe ołtarze, w głównym obrazu Przemienienia Pańskiego i M.B. Częstochowskiej. Ciekawostką są zachowane piękne siedemnastowieczne okrągłe okienka, malowane w ludowe motywy, tzw. gomółki;
- dwór z XX w. z parkiem dworskim w którym pomnikowy wiąz górski.

RATAJE

Wieś na skraju Lasów Siekierzyńsko-Ratajskich, powstała w XIII w. na gruntach należących do cystersów wąchockich poprzez zasiedlenie osadników zwanych ratajami /parobkami opackimi/.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół modrzewiowy pw. św. Zofii z dobudowanym murowanym prezbiterium i zakrystią oraz obrazem świętej Zofii z trzema córkami: Wiarą, Nadzieją i Miłością w ołtarzu głównym
- pozostałości dawnego dworu i parku podworskiego z pomnikowymi lipami;
- dąb szypułkowy – pomnik przyrody.

REJÓW

Dzielnica Skarżyska–Kamiennej. W latach 1770–1901 istniał tu wielki piec. Zachowały się ślady zakładu. Zalew na Kamionce w miejscu dawnego zbiornika z czasów Staropolskiego Okręgu Przemysłowego.

Obiekty krajoznawcze:

- Muzeum im. „Orła Białego” z siedzibą w budynku zawiadowcy huty, z bogatymi zbiorami militariów;
- pomnik, popiersie Stanisława Staszica;
- pomnik w miejscu egzekucji 5 powstańców 1863 r. /nad zalewem/.

REMBÓW

Wieś, w XIV w. była własnością Odrowążów, którzy wzniesli zamek rycerski „Szumsko”. Następni właścicielami byli Kurozwęccy. W 1588 r. na terenie wsi Podgrodzie Jan Sienieński zakłada miasto Rembów, lokacja nieudana. Po rodzinie Sienieńskich zachowały się pozostałości dworu.

Obiekty krajoznawcze:

- ruiny zamku rycerskiego „Szumsko” z XIV w., siedziba rodu Odrowążów, powstał jako jedna z pierwszych prywatnych rezydencji, w XV w., Kurozwięccy przenoszą swoją siedzibę do Kurozwięk, gdzie budują nowy zamek;
- pozostałości zabudowań dworskich;
- pomnik przyrody 500 letni cis.

RĘDOCIN

Wieś, przy szlaku niebieskim: Kuźniaki – Pogorzale, ośrodek ludowej ceramiki. Warsztaty garncarskie wyrabiające ceramikę użytkową i ozdobną.

RUDA

Wieś, położona nad Zalewem Brodzkim.

Pomnik przyrody „Skały w Rudzie”, liczne bloki skał zbudowanych z piaskowców dolnotriasowych, położone na wysokiej, zalesionej skarpie nad zalewem.

RUDA KOŚCIELNA

Wieś położona nad Kamienną, pierwotnie Ruda Ćmielowska. W XVI w. istniały tu kuźnice. W 1776 r. dziedzic Rudy Franciszek Korwin Kochanowski funduje kościół. Opisy miejscowości można spotkać w utworach Gombrowicza.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. Zaślubin Najświętszej Marii Panny, zbudowany w latach 1769 - 1776 z drewna sosnowego, z dobudowaną murowaną kruchtą i wolnostojącą dzwonnica, wewnątrz utrzymane w stylu ludowym, strop pokryty polichromią, obraz Zaślubin N.M.P. w ołtarzu bocznym;
- zespół parkowo-dworski z XVIII w., całość otoczona parkiem i stylowym ogrodzeniem.

RUSZKOWIEC

Wieś, w XV wieku należała do biskupów lubuskich, następnie była w posiadaniu rodziny Szydłowieckich i Radziwiłłów. W Ruszkowcu, w rodzinie ziemiańskiej, urodził się 3 maja 1888r. gen. Józef Belina-Prażmowski.

- pomnik poświęcony pierwszemu ułanowi II Rzeczypospolitej, dowódcy siedmiodobowego patrolu tzw. „Siódemki Beliny”, uczestnika kampanii I Brygady Legionów Polskich.

RUSZKÓW

Wieś rycerska. Źródła podają, że w 1409 r. Stanisław Zawisza z Oleśnicy herbu Dębno, dziadek kardynała Zbigniewa Oleśnickiego, funduje modrzewiowy kościół. W XVIII w. własność rodziny Małachowskich, w 1798 r. hrabia Jacek Małachowski funduje nowy, murowany kościół.

Kościół pw. Św. Stanisława biskupa, murowany, jednonawowy.

RYBNICA

Wieś nad Koprzywianką. Miejsce bitwy powstańczej, która rozegrała się 20 października 1863 r. Powstańcy pod dowództwem płk Dionizego Czachowskiego stoczyli zaciętą walkę z Rosjanami.

Pomnik pamięci poległych rosyjskich strzelców wystawił Aleksander Pietrow – znany szachista, właściciel majątku „Dzięki”.

RYDNO

Rezerwat archeologiczny położony na piaszczystych wydmach w dolinie rzeki, po obu stronach Kamiennej. Ślady pobytu ludzi w epoce paleolitu, mezolitu i neolitu związanych z obróbką krzemienia i wydobywaniem hematytu.

SANDOMIERZ

Sandomierz należy do najstarszych miast w Polsce. Pierwsze wzmianki pochodzą z Kronik Galla Anonima. W okresie rozbitcia dzielnicowego Sandomierz pełnił rolę stolicy księstwa. Pierwsza lokacja miasta przed 1241 r. Po najazdach tatarskich i zniszczeniu miasta, druga lokacja Sandomierza w 1286 r., prawa nadane przez księcia Leszka Czarnego. Największy rozkwit miasta przypada na wiek XV i XVI.

Najciekawsze obiekty krajoznawcze:

- Brama Opatowska, zachowana jedna z czterech bram, wzniesiona w II poł. XIV w., gotycka, na planie kwadratu, zbudowana z cegły, attyka dobudowana w XVI w., do bramy po obu stronach przylegają fragmenty murów obronnych;
- Furta Dominikańska zwana „Igielnym Uchem” z XV w.;
- kościół pw. Św. Ducha /poszpitalny/ z XV w. jednonawowy, przebudowany w XVII i XVIII w, od południa przylega do nawy kaplica Pana Jezusa Miłosiernego w ołtarzu której cudowna figura Chrystusa Frasobliwego z XVI w., wyposażenie wnętrza barokowe i rokokowe;
- rynek z ratuszem na środku, zabudowę rynku tworzą kamienice, najstarsze z XVI w. np. Kamienica Oleśnickich – najlepiej zachowana mieszczącańska kamienica z podcieniami;
- ratusz, gotycko – renesansowy wzniesiony w poł. XIV w., w XV i XVI w. rozbudowany, otrzymuje plan wydłużonego prostokąta i renesansową attykę, w XVII w. wieżę;
- Kolegium Gostomianum, dawne kolegium jezuickie, fundowane w 1602 r. przez Hieronima Gostomskiego - wojewodę poznańskiego i starostę sandomierskiego przy kościele św. Piotra;
- Dom Długosza wzniesiony w 1476 r. z fundacji Jana Długosza - kanonika kolegiaty sandomierskiej – dla księżki mansjonarzy, jest budowlą późnogotycką, piętrową, murowaną z cegły, nakrytą stromym dachem, siedziba Muzeum Diecezjalnego z bogatymi zbiorami sztuki sakralnej;
- katedra pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny i błogosławionego Wincentego. Wzniesiona w latach 1360-1382 z fundacji Kazimierza Wielkiego na miejscu zniszczonego przez Tatarów i Litwinów romańskiego kościoła. Jest budowlą gotycką, trójnawową, halową z wydłużonym prezbiterium. W prezbiterium na ścianach i sklepieniu freski bizantyjsko-ruskie fundowane przez króla Władysława Jagiełłę,

ołtarz główny późnobarokowy z czarnego marmuru z obrazem Narodzenia Matki Bożej z 1895 r. autorstwa Józefa Buchbindera, stalle późnorenesansowe. W nawie przy filarach osiem ołtarzy rokokowych, ambona i chór muzyczny barokowe. Ściany naw bocznych oraz ściany pod chórem obudowano barokową boazerią w którą wkomponowano cykl obrazów tzw. „Martyrologium Romanum” – czyli męczenników poszczególnych miesięcy;

- zamek wzniesiony przez króla Kazimierza Wielkiego w 1349 r. na miejscu grodu z XI w., rozbudowany w XV i XVI w., wysadzony przez wojska szwedzkie w 1656 r., zachowało się skrzydło zachodnie;

- kościół pw. św. Jakuba Większego Apostoła wraz z budynkami klasztornymi wzniesiony w latach 1226-1250 z fundacji biskupa krakowskiego Iwo Odrowąża dla Dominikanów, kościół, zbudowany z cegły, późnoromański, orientowany, trójnawowy, bazylikowy, wejście przez słynny portal wykonany z formowanej i pokrytej glazurą cegły, w prezbiterium drewniany sarkofag księżniczki Adelajdy, witraże projektowane przez Karola Frycza;

- kościół pw. św. Pawła wzniesiony w latach 1426-1434 w stylu gotyckim na miejscu pierwotnego, drewnianego fundowanego przez biskupa Iwo Odrowąża, przebudowany i powiększony w XVII w., wyposażenie wnętrza wczesnobarokowe;

- kościół pw. św. Michała i dawny klasztor Benedyktynek, obecnie Seminarium Duchowne. Kościół barokowy, jednonawowy, nakryty sklepieniem kolebkowo-krzyżowym, ciekawa ambona z dekoracją rzeźbiarską;

- kościół pw. św. Józefa i dawny klasztor reformatów wzniesiony w latach 1679-1689. Kościół barokowy, jednonawowy, nakryty sklepieniem kolebkowym z lunetami, wyposażenie wnętrza „reformackie” – utrzymane w tonacji brązu, ołtarze drewniane z iluzjonistycznymi malowidłami, w krypcie kościoła z mumifikowane zwłoki wojewodzianki Teresy Izabelli Morsztynówny;

- Salwe Regina, wzgórze, uważane wg legendy za kopiec grobowy założyciela miasta – księcia Sędomira;

- wawóz Królowej Jadwigi, najpiękniejszy lessowy wawóz sandomierski, który z wawozami Świętojakubskim i Piszczele są osobliwościami przyrodniczymi miasta;

- Podziemna Trasa Turystyczna, prowadzi ciągiem dawnych piwnic kupieckich drążonych przez wieki pod miastem.

SIELPIA WIELKA

Wieś położona nad Czarną Konecką wśród lasów sosnowych. W latach 1821 – 41 z inicjatywy Stanisława Staszica i Ksawerego Druckiego-Lubeckiego wybudowano dla projektowanego zakładu spiętrzenie rzeki, kanał, budynek administracyjny i budynki gospodarcze. W latach 1835-42 Bank Polski wybudował walcownię i pudlingarnię. Był to jeden z największych zakładów przemysłowych Zagłębia Staropolskiego.

Muzeum Staropolskiego Zagłębia – Oddział Muzeum Techniki NOT w Warszawie z siedzibą w budynkach walcowni.

Zalew na Czarnej Koneckiej.

SIERADOWICKI PARK KRAJOBRAZOWY

Położony jest w północnej części Gór Świętokrzyskich pomiędzy Doliną Kamienną a Doliną Bodzentyńską, we wsch. części Płaskowyżu Suchedniowskiego (Wzgórz Suchedniowskich) i Puszczy Świętokrzyskiej. Zajmuje powierzchnię 12 106 ha, z otuliną 16 236 ha. Na jego obszarze, bezpośrednio na powierzchni, występują skały od najstarszych z ery paleozoicznej, przez mezozoiczne aż po tworzące się współcześnie (holoceńskie). Jednostkami morfologicznymi parku są: Dolina Kamienną, Płaskowyż Suchedniowski, Pasma Sieradowickie, Dolina Bodzentyńska oraz Wyżyna Sandomierska. Tereny Sieradowickiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny należą w całości do zlewni rzeki Kamienną i odwadniane są poprzez zlewnie cząstkowe Kamionki, Żarnówki, Lubianki i Świśliny oraz kilka bezimiennych cieków. Park obejmuje zwarty kompleks północno-wschodniego fragmentu Puszczy Świętokrzyskiej zwany Lasami Siekierzyńskimi. Przeważają tu lasy mieszane świeże oraz lasy mieszane z udziałem jodły i modrzewia. Wyjątkowym bogactwem odznacza się runo leśne, w którym spośród 52 gatunków prawnie chronionych, 42 objęte są prawną ochroną całkowitą. Występują tu: paprocie, widłaki; rośliny kwiatowe m.in. - goździk kosmaty, pluskwica europejska, tojad dzióbaty, powojnik prosty, sasanka wiosenna i otwarta, rosiczka długolistna, parzydło leśne, wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity, naparstnica zwyczajna, gnidosz rozesłany i królewski, storczyk podkolan biały. Ze zwierząt ochronie podlegają ptaki: bocian biały i czarny, myszołów zwyczajny, jastrząb gołębiarz, kruk, sikory, drozdy, rudzik płaszka, kopciuszek, kos, dzierzba, muchołówka, dzięcioł, zimorodek, dudek, zięba, jaskółka, słonka, kuropatwa, bażant, cietrzew. Ssaki: kret, jeż, ryjówka, nietoperz, kuna domowa, łasica, gronostaj; z płazów - żaba, rzekotka drzewna, ropucha, z gadów jaszczurka zwinka i żyworodna, padalec, zaskroniec, żmija zygzakowata, z owadów: biegacz, trzmiel, motyl-mieniak i paż królowej. Osobliwości przyrody chronione są w leśnych rezerwach **Wykus**, **Kamień Michniowski** i **Góra Sieradowska**. Na całym obszarze Parku występują drzewa pomnikowe: dęby, lipy i wiązy.

SKARŻYSKO – KAMIENNA

Miasto powiatowe położone w dolinie Kamienną oraz jej dopływów: Bernatki, Kamionki i Oleśnicy - jedno z najmłodszych miast w województwie świętokrzyskim. Powstało z osad przemysłowych. Prawa miejskie nadane w 1923 r. przez gen. Władysława Sikorskiego ówczesnego premiera. Powstanie zawdzięcza rozwijającemu się na tym terenie hutnictwu, przeprowadzeniu linii kolei żelaznej w 1883 r. a także powstałej w okresie międzywojennym Warszawskiej Wytwórni Amunicji.

Obiekty krajoznawcze:

- Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej, powstało w latach 1988 –1993, jako wierna kopia Sanktuarium Wileńskiego;
- kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego zbudowany w latach 1923-1933, neogotycki
- kościół pw. Św. Józefa, drewniany z 1928 r., na placu kościelnym pomnik Leopolda Staffa, poeta spędzał na plebani u znajomego księdza letnie wakacje w latach 1944-1957 i zmarł dnia 31 maja 1957r.;

- cmentarz na Borze – zbiorowa mogiła 360 osób, członków konspiracyjnej organizacji „Orzeł Biały” rozstrzelanych w dniach 12 – 14 lutego 1940 r., pomnik z piaskowca z figurą Chrystusa dźwigającego krzyż.

SKOTNIKI SANDOMIERSKIE

Wieś służebna względem zamku w Sandomierzu, od XIV w. własność rodu Bogoriów. Znane postaci wywodzące się ze Skotnik: Mikołaj Bogoria – fundator opactwa w Koprzywnicy, Jarosław Bogoria Skotniki - arcybiskup gnieźnieński, Stanisław - Grzmot Skotnicki – legionista, jeden z „siódemki Beliny”.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. św. Jana Chrzciciela z 1347 r. gotycki, ceglany zbudowany z fundacji Jarosława Bogorii, jednonawowy, sklepienie w nawie gwiaździste wsparte na jednym filarze, w prezbiterium krzyżowo – żebrówce, freski XIV-wieczne ze scenami z życia Pana Jezusa;
- dwór drewniany, otynkowany kryty dachem łamanym, przy narożnikach cztery murowane alkierze, otoczony parkiem krajobrazowym z końca XVIII w.

SKOSZYN

Wieś rycerska, w XVI w. własność Daniela z Kunina.

Kościół pw. Matki Bożej Królowej Polski, parafia od 1989 r.

Schronisko Brata Alberta, założone przez ks. Jana Mikosa.

SŁUPIA NADBRZEŻNA

Wieś położona na wysokiej skarpie nad Wisłą. Parafia istniała przed rokiem 1325.

W latach 1840-1842 dziedzic Słupi Alojzy Leszczyński – żołnierz wojsk Księstwa Warszawskiego buduje kościół na miejscu drewnianej świątyni z XIV w.

Klasycystyczny kościół, wewnątrz ambona i ołtarze barokowe, obraz patronki w bocznym ołtarzu.

SŁUPIANKA

Rzeka jest naturalną granicą między Pasmem Łysogórskim i Pasmem Jeleniowskim.

STARACHOWICE

Miasto powiatowe nad Kamienną, powstało w 1939 r. z połączenia dwóch odrębnych organizmów: Wierzbnika - miasta należącego do klasztoru na Świętym Krzyżu i Starachowic – osady przemysłowej, własności Cystersów z Wąchocka. Tradycje hutnicze datowane na XVI w. W latach 1826-46 powstaje „Kombinat Kamiennej”, w którym huta starachowicka stanowiła pierwsze ogniwo.

Obiekty krajoznawcze:

- Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. Jana Pazdura z siedzibą w kompleksie zakładu wielkopieczowego z lat 1838-41, do zwiedzania zabytkowe obiekty przemysłowe i wystawa paleontologiczna;
- Muzeum Regionalne PTTK z ekspozycją ukazującą dzieje Starachowic i okolicy, mieszczące się w budynku zarządu wielkich pieców;

- kościół pw. Świętej Trójcy w dzielnicy Wierzbnik z XVII w., z ołtarzem głównym przeniesionym ze Świętego Krzyża;
- odsłonięcia geologiczne przy ul. Armii Krajowej – pomnik przyrody.

STARA KUŹNICA

Wieś nad rzeką Młynkowską.

XIX wieczna kuźnica wodna z układem wodnym z XVII w., unikatowy zabytek, placówka Muzeum Techniki NOT.

SUCHEDNIÓW

Miasto położone nad Kamionką. Jako osada kuźników istniała już w XIV w. Udział mieszkańców w powstaniu styczniowym. W miejscowej fabryce w 1943 r. produkowano potajemnie pistolety maszynowe „Sten” dla oddziałów AK „Ponurego”. Prawa miejskie osada otrzymała w 1962 r. W Suchedniowie dzieciństwo i młodość spędził znany pisarz Gustaw Herling-Grudziński. W kościele wieloletnim proboszczem, był ksiądz dr Józef Wójcik (obecnie rezydent), który wstawił się uwolnieniem kopii obrazu M.B. Częstochowskiej, więzionej przez władze komunistyczne na Jasnej Górze.

Kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła, wybudowany w 1752 r. jako ośmioboczna, nakryta kopułą kaplica, w XIX w. rozbudowany wg planów Henryka Marconiego, w ołtarzu głównym wczesnobarokowym obrazu M.B. Częstochowskiej i św. Andrzeja, w kościele przechowywany jest sztandar powstańczy z 1863 r.

SUCHEDNIOWSKO-OBŁĘGORSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Zajmuje on powierzchnię 21 407 ha, a jego strefa ochronna – 25 681 ha. Park został ustanowiony w celu ochrony unikatowych zasobów przyrodniczych Regionu Świętokrzyskiego oraz licznych obiektów Zagłębia Staropolskiego. W części zachodniej Parku rozciąga się Pasma Obłęgorskie z najwyższym wzniesieniem – Górą Siniewską (444 m n.p.m.). Część wschodnia Parku, to duży, zwarty kompleks naturalnych lasów mieszanych zachodniej części Puszczy Świętokrzyskiej. Park jest terenem źródliskowym Lubrzanki, Kamionki, Łośnej (Wiernej Rzeki) i Krasnej oraz wielu mniejszych dopływów Czarnej Koneckiej i Kamiennej. Drzewostany są przeważnie mieszane z sosną (52%) i jodłą (31%). Osobliwością Parku jest modrzew polski. Wielogatunkowe, różnowiekowe i prawie naturalne lasy dawnej Puszczy Świętokrzyskiej najlepiej reprezentują drzewostany znajdujące się w rezerwatach przyrody żywej **Świnia Góra**, **Dalejów**, **Barania Góra**. Poza tym na terenie parku i otuliny znajdują się rezerваты przyrody nieożywionej: **Kręgi Kamienne** i **Perzowa Góra**. Z roślin na uwagę zasługują: liczydło górskie, arnika górska, omieg górski, czosnek niedźwiedzi. Zbocza wzniesień, silnie nasłonecznione, porastają murawy kserotermiczne, wśród których pięknem wyróżnia się dziewięciśl bezłodygowy, skalnica trójpalczasta, ciemiężyk białokwiatowy. Z występujących na tym terenie pomników przyrody najbardziej znany jest kilkusetletni, legendarny **dąb szypułkowy „Bartek”**. W świecie zwierząt na uwagę zasługują: łosie, jelenie i dziki oraz rzadko występujące borsuki, popielice, ryjówki. Ptaki: bocian czarny, brodziec samotny, cietrzew i jarząbek, słonka, puchacz. Z płazów występują: rzekotka drzewna, miedzianka, salamandra i traszki. W strumieniach żyje około

20 gatunków ryb. Na terenie Parku występują najokazalsze krajowe chrząszcze objęte ochroną całkowitą m.in. jelonek rogacz, kozioróg dębosz oraz tęczniki.

SUDÓŁ

Wieś znana z bitwy zwanej „bitwą pod Jeziorkami” stoczonej 5 maja 1863 r. przez płk. Dionizego Czachowskiego z oddziałami rosyjskimi. W bitwie poległ dowódca Rosjan mjr Klewcow.

Pomnik upamiętniający bitwę, przy trasie Ostrowiec Św. – Solec n/Wisłą.

Piaskowcowa płyta na mogile powstańczej, w bitwie poległo ośmiu powstańców.

SULISŁAWICE

Wieś w XII w. należała do cystersów z Jędrzejowa. Obecnie znana jako największy ośrodek pielgrzymkowy w Diecezji Sandomierskiej. W czasie II wojny światowej teren działań oddziału partyzanckiego „Jędrusie”.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół romański z poł. XIII w. z przekształceniami renesansowymi i barokowymi, wyposażenie wnętrza barokowe, w kościółku izba pamięci poświęcona działalności „Jędrusiów”;

- kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, neogotycki, konsekrowany w roku 1888, w ołtarzu głównym przeniesiony ze starego kościoła łaskami słynący obraz Matki Bożej Sulisławskiej. Obraz pochodzi z XV w. i pierwotnie pełnił rolę wieszaka bursy, przedstawia obnażonego Chrystusa i Jego Matkę z twarzą wyrażającą wielkie cierpienie

- mogiła partyzantów z oddziału „Jędrusiów” z jego dowódcą – Władysławem Jasińskim ps. „Jędrus” na cmentarzu parafialnym.

SZCZYTNAK

Najwyższy wierzchołek /554 m/ w Paśmie Jeleniowskim.

Rezerwat przyrody „Szczyttniak” obejmuje ochroną fragment starodrzewia jodłowo-bukowego o charakterze puszczańskim oraz gołoborza z kambryjskich piaskowców.

SZEWNA

Wieś położona nad Szewnianką zwaną także Kamionką, wzmiankowana w dokumentach w 1357 r. jako własność biskupów krakowskich. Pierwszy kościół z fundacji biskupa Prandoty. W końcu XIX w. funkcjonowały tu kopalnie rudy żelaza. Wieloletnim proboszczem parafii Szewna był ksiądz Marcin Popiel /1904–1991/ z rodu Popielów – właściciele Kurozwek.

- zespół kościelny złożony z: kościoła pw. św. Mikołaja, plebanii, wikarówek i domu służby kościelnej, zbudowany w latach 1775-88 wg projektu ks. Józefa Karsznickiego, zaliczany do pereł polskiej sztuki doby stanisławowskiej. Kościół jest budowlą trójnawową, bazylikową. Z nawy głównej wejście do podwyższonego prezbiterium a następnie do ośmiobocznej kaplicy zwanej „Święte Świętych”, w której ołtarz z tabernakulum w kształcie Arki Przymierza., polichromia iluzjonistyczna, wyposażenie wnętrza rokokowe. Pod prezbiterium kaplica Grobu Pańskiego. Na teren cmentarza kościelnego prowadzi brama żeliwna – dzieło ostrowieckich hutników.

ŚWIĘTA KATARZYNA

Wieś u podnóża Łysicy. Legenda opowiada o rycerzu Wacławku, który osiadł w pustelni około 1399 r. Za jego świętobliwość Stolica Apostolska udzieliła mu prawo udzielania odpustów w dniu Św. Katarzyny. Tradycje eremity kontynuowali bernardyni sprowadzeni w 1478 r. przez biskupa Jana Rzeszowskiego. Na początku XX w. miejscowością zainteresowali się działacze PTK z Aleksandrem Janowskim na czele. W 1909 r. odbyła się wyprawa krajoznawców na Łysicę. W 1910 r. powstało pierwsze w Królestwie Polskim schronisko turystyczne. Na Domu Wycieczkowym pamiątkowe tablice poświęcone Aleksandrowi Janowskiemu i Edmundowi Massalskiemu.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół i klasztor z XV w. ufundowany przez bp. krakowskiego Jana Rzeszowskiego dla zakonu bernardynów, po pożarze w r. 1534 odbudowany kosztem bp. Piotra Tomickiego,

od 1815r. klasztor zamieszkują klauzurowe siostry bernardynki, wyznające regułę św. Franciszka, kościół wielokrotnie niszczony i odbudowywany, w czasie jednego z pożarów zaginęła cudowna figura Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej wykonana z drzewa cyprysowego, pochodząca z Algieru, obecnie w kościele znajduje się jej wierna kopia

- liczne kapliczki, drewniane i murowane, najbardziej znane to: „Żeromskiego” z końca XVIII w. murowana, wzniesiona jako krypta grobowa Wincentego Dionizego Janikowskiego, we wnętrzu której autografy wyrzyte w tynku w 1882 r. przez gimnazjalistów kieleckich Stefana Żeromskiego i Jana Stróżeckiego oraz kapliczka Św. Franciszka, drewniana z XIX w. obok źródelka, którego wodzie przypisuje się właściwości lecznicze

- pomnik na skraju Puszczy Jodłowej poświęcony partyzantom Ziemi Kieleckiej, wykonany w 1962r. wg projektu Zofii Bimer-Wolskiej;

- obelisk ustawiony na skraju Puszczy Jodłowej w 1930 r. z wyrzniętymi słowami Stefana Żeromskiego: „Puszcza jest niczyja, nie moja ani twoja, ani nasza, jeno Boża, Święta!”

- pomnik Stefana Żeromskiego nieopodal źródelka.

ŚWIĘTOKRZYSKI PARK NARODOWY

ŚPN powołany został w 1950 r., powiększony w 1996 r., zajmuje obszar 7626,45 ha. Ochroną ściśle objęte rezerwaty: Chełmowa Góra, Czarny Las, Łysica, Mokry Bór i Święty Krzyż. Obejmuje Łysogóry z Łysicą i Łyścem, Pasma Klonowskie z górami Miejską, Psarską i Bukową, Pasma Pokrzywiańskie z Chełmową Górą oraz doliny Wilkowską i Dębniańską. Najbardziej charakterystycznym elementem krajobrazu są gołoborza. Na terenie parku rośnie 35 gatunków drzew, 260 gatunków porostów i 82 gatunki roślin chronionych. Występuje ponad 4000 gatunków zwierząt.

ŚWIĘTOMARZ

Jedna z najstarszych wsi w Górach Świętokrzyskich, nazwa pochodzi od starosłowiańskiej Marzanny. W II wieku n.e. istniały tu dymarki.

Gotycki kościół pw. Wniebowzięcia NMP, zbudowany w latach 1367–1434, przebudowany

w XIX w, ołtarz główny barokowy z XVII-wiecznym obrazem Matki Bożej, zachowała się XIII-wieczna chrzcielnica, przy kościele drewniana dzwonnica

ŚWIĘTY KRZYŻ

Szczyt /595m/ nazywany również Łysą Górą i Łyścem. Góra w VII – IX wieku była ośrodkiem kultu pogańskiego, siedzibą bóstw: Łada, Boda, Lela /Pogoda, Poświst, Świst/. Zachowały się czytelne do dziś ślady wału kultowego kamiennieo-ziemnego liczącego 2 km długości. Początki dziejów chrześcijaństwa na Łyścu osnute są legendą o królewiczu węgierskim Emeryku, który złożył tu relikwie Drzewa Krzyża Świętego i tym samym przyczynił się do fundacji klasztoru. Kościół i klasztor ufundował na pocz. XII w. król Bolesław Krzywousty i sprowadził tu benedyktynów z Tyńca. Dobrodziejami klasztoru byli także: Władysław Jagiełło, Kazimierz Jagiellończyk, kardynał Zbigniew Oleśnicki. Klasztor przez wieki był żywym ośrodkiem kultury. Benedyktyni na Łysej Górze przebywali do 1819 r /ukaz carski likwidujący klasztor/. W 1936 r. po ponad stuletniej nieobecności zakonników na Świętym Krzyżu, osiedlili się Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej. W lutym 1863 r. w klasztorze kwateruje Marian Langiewicz. W latach 1849–1942 w zabudowaniach klasztornych mieściło się więzienie, najpierw księży „zdrożnych”, później karne, a w czasie II wojny światowej obóz jeńców radzieckich. W okresie międzywojennym odbywał tu karę Sergiusz Piaseczki „Król przemysłowców”, autor „Kochankowie Wielkiej Niedźwiedzicy”.

Zespół klasztorny:

- kościół pw. Świętej Trójcy, klasycystyczny, zbudowany w latach 1781 – 1806 po pożarze w 1777 r., który strawił poprzednią świątynię, posiada barokową fasadę, wewnątrz jednonawowe z siedmioma obrazami ołtarzowymi Franciszka Smuglewicza, w ołtarzu głównym obraz Trójcy Przenajświętszej, pozostałe to: śmierć św. Józefa, św. Emeryk, św. Benedykt ze Scholastyką, śmierć św. Benedykta, odnalezienie drzewa Krzyża Świętego, Najświętsza Maria Panna Niepokalanie Poczęta;

- zakrystia z ciekawym kamiennym lawaterzem i XVII-wieczną boazerią drewnianą z szafkami

- kaplica Oleśnickich wzniesiona w 1620 r. na miejscu gotyckiego kapitułarza jako kaplica; grobowa rodziny wojewody, w kaplicy przechowywane są relikwie Drzewa Krzyża Świętego

- krużganki gotyckie ze sklepieniami krzyżowo-żebrowymi;

- Muzeum Przyrodniczo – Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego;

- Muzeum Misyjne Misjonarzy Oblatów;

Pozostałe obiekty krajoznawcze:

- gołoborze – rumowiska skalne;

- wieża przekaźnikowa zbudowana w latach 1962–66;

- cmentarz zmarłych i pomordowanych przez Niemców jeńców radzieckich na Bielniku.

TARCZEK

Jedno z najstarszych osiedli w Górach Świętokrzyskich, położone nad Psarką. We wczesnym średniowieczu osada targowa. Przed powstaniem Bodzentyna /1355 r./

ośrodek administracji biskupów krakowskich. Prawa miejskie w XIII – XV w.

Obiekty krajoznawcze:

- romański kościół pw. św. Idziego z XIII w. zbudowany z ciosów piaskowcowych, przebudowany w XVII w., jednonawowy na rzucie prostokąta z niższym i węższym prezbiterium, w kruchcie późnogotycki portal, w ołtarzu głównym renesansowy tryptyk z 1540 r., pozostałe wyposażenie wnętrza z XVII i XVIII w.;
- dzwonnica drewniana, oszalowana, kryta gontem z pocz. XIX w.;
- pozostałości parku podworskiego z pomnikowymi dębami.

TARŁÓW

Osada, dawne miasto założone przez Andrzeja Tarłę, prawa miejskie z 1550 r. Właścicielami miasta byli również Oleśnicy i Denhoffowie. Tarłów był miastem targowym w dużej części zamieszkałym przez Żydów. Utrata praw miejskich w 1869 r.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. Trójcy Przenajświętszej, zbudowany w latach 1645-55 z fundacji kasztelana wiślickiego Zbigniewa Oleśnickiego, jednonawowy z wyodrębnionym prezbiterium i dwoma kaplicami, fasada kościoła ujęta w dwie wieże, nad portalem kartusz z herbem „Dębno” –Oleśnickich, powyżej płaskorzeźba Trójcy Świętej. Wnętrze kościoła sklepione kolebkowo z lunetami i pokryte bogatą sztukaterią, w kaplicach: po prawej Pana Jezusa, dekoracja stiukowa, częściowo polichromowana, przedstawiająca alegoryczne sceny na temat znikomości życia ludzkiego tzw. „Taniec śmierci”, po lewej Matki Bożej z przedstawieniami scen z życia Matki Bożej, wyposażenie kościoła barokowe z różnych faz baroku;
- ruiny synagogi;

Nekropolie Tarłowa:

- krypty w podziemiach kościoła, w których spoczywają: członkowie rodzin Oleśnickich i Denhoffów, księża, powstańcy styczniowi oraz pierwsza polska poetka Anna Stanisławska;
- mogiła legionistów poległych w walkach o „Redutę Tarłowską”;
- mogiła Węgrów, poległych jesienią 1944 r.;
- cmentarz żydowski.

TRÓJCA

Wieś położona w granicach Zawichostu, uważana za pra - Zawichost, nazwa pochodzi od wezwania kościoła zbudowanego na miejscu XI –wiecznego grodu.

Kościół pw. Św. Trójcy, pierwotny z pocz. XIII w., obecny pochodzi z XVII i XVIII w., wnętrze późnobarokowe projektowane przez mistrza szkoły lwowskiej Macieja Polejowskiego, w ołtarzu głównym obraz Franciszka Smuglewicza - „Trójcy Świętej”, w ołtarzu bocznym lewym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem - Michała Stachowicza.

TUDORÓW

Wieś położona w rozlewiskach Opatówki.

Wieża obronna z XIV w.

UJAZD

Wieś wzmiankowana już w XII w. od 1584 r. własność rodu Ossolińskich.

Ruiny manierystycznej rezydencji - zamku „Krzyżtopór”, zbudowanego w latach 1631-1644

z fundacji Krzysztofa Ossolińskiego przez Wawrzyńca Senesa. Według legendy miała mieć tyle okien ile dni w roku, pokoi – ile tygodni, sal – ile miesięcy, wież – ile kwartałów. Do zamku prowadzi brama z dekoracją płaskorzeźb: Topór – herb Ossolińskich i Krzyż – znak wiary. Za bramą dziedziniec, z którego prowadzą wejścia do bocznych skrzydeł pałacu i przejście na drugi mały dziedzińczyk w kształcie elipsy i głównego korpusu pałacu.

USARZÓW

Wieś, pierwsze wzmianki pochodzą z XIV w., położona przy szlaku zielonym: Chańcza – Pielaszów.

Miejsce urodzenia podpułkownika Antoniego Jabłońskiego – legionisty, najmłodszego ułana „Siódemki Beliny”.

WAŁ MAŁACENTOWSKI

Wzniesienie /400 m/ położone w Paśmie Bielińskim, porośnięte lasem mieszanym z przewagą jodły i buka.

WĄCHOCK

Miasto nad Kamienną. Powstanie swoje zawdzięcza cystersom sprowadzonym w 1179 r. przez bpa Gedeona. Prawa miejskie z 1454 r. Cystersi przyczynili się do powstania w tym rejonie górnictwa rud żelaza i metalurgii. Zachowały się pozostałości zakładu metalurgicznego z czasów Stanisława Staszica. W okresie powstania styczniowego kwaterował w Wąchocku Marian Langiewicz ze swoim korpusem.

Opactwo cysterskie: z pocz. XIII w. należy do najcenniejszych przykładów architektury romańskiej.

Obiekty krajoznawcze:

- kościół pw. Najświętszej Marii Panny i św. Floriana jest budowlą trójnawową z wyodrębnionym transeptem, zbudowaną z szarych i brunatno – szarych ciosów kamienia układanych w pasy. Wewnątrz nawy boczne otwarte do głównej arkadami wspartymi na filarach, sklepienie krzyżowo-żebrowe, z transeptu wejście do bliźnich kaplic Św. Anny od południa i Serca Jezusowego od północy. Do nawy północnej dobudowano w XVII w. kaplicę bł. Wincentego Kadłubka. Wyposażenie wnętrza barokowe i rokokowe. Z zabudowań klasztornych zachował się romański kapitularz - sala obrad, zbudowany na planie kwadratu, wsparty na czterech kolumnach i sześciu wspornikach, z bogatą dekoracją roślinną, fraterna – sala do pracy, refektarz – sala jadalna zakonników i wirydarz otoczony romańskimi krużgankami, w których krypta „Ponurego” z prochami legendarnego dowódcy AK majora Jana Piwnika /1912-1944/.
- Muzeum Cystersów ze zbiorami pamiątek narodowych ks. ppłk. Walentego Ślusarczyka;
- pomnik „Ponurego” zaprojektowany przez żołnierza AK Andrzeja Kastena ps. „Zulejka”.

WIELKA WIEŚ

Wieś powstała około XVIII w. Znana z oblawy niemieckiej w nocy 14 października 1943 r. na stacjonującego we wsi podporucznika cichociemnego Waldemara Szwieca „Robota”- dowódcy II Zgrupowania Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponurego”. Zdradzeni, w nierównej walce poległ „Robot” i żołnierze jego ochrony. Pomnik w miejscu pochówku poległych partyzantów, po ekshumacji w 1946 r. spoczywają na cmentarzu w Końskich.

WIÓRY

Zbiornik wodny „Wióry” o powierzchni 408 ha powstał na rzece Świślinie.

WŁOSTÓW

Wieś założona w XIII w. W latach 1795 - 1942 w posiadaniu rodziny Karskich. W 1918 r. gościł we Włostowie, wizytujący diecezję sandomierska, nuncjusz Stolicy Apostolskiej Monsignore Rotti – późniejszy papież Pius XI.

Obiekty krajoznawcze:

- ruiny neorenesansowego pałacu zbudowanego w latach 1854-60 wg projektu Henryka Marconiego, przebudowany i rozbudowany na przełomie XIX/XX w. wg planów Władysława Marconiego, otoczony parkiem krajobrazowym;
- kościół wczesnogotycki z XIII w., przebudowany w XVI i XVIII w.;
- zbór ariański z XVI w., przebudowany na lamus dworski;
- pomnik w kształcie kolumny wystawiony na pamiątkę pobytu nuncjusza papieskiego;
- kaplica grobowa Karskich z 1903 r. na cmentarzu parafialnym;

WÓLKA TARŁOWSKA

Wieś łącząca się z Tarłowem. Znana z walk z 1 na 2 lipca 1915 r. o „Redutę Tarłowską”.

Pomnik upamiętniający bitwę.

WYKUS

Uroczysko nad rzeką Lubianką w sercu lasów Sieradowickiego Parku Krajobrazowego, rezerwat leśny ustanowiony w celu ochrony lasów i borów o charakterze naturalnym. Na polanie pomnik w kształcie świętokrzyskiej kapliczki z obrazem Matki Boskiej Bolesnej. Na kapliczce wyryte pseudonimy poległych partyzantów. Miejsce obozowania i walk Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury – Nurt” z hitlerowską oblawą 16 września 1943 r. i ponownie 28 października 1943 r.

ZAWICHOST

Miasto królewskie, stary gród położony przy przeprawie na Wiśle, siedziba kasztelanii. Pierwsze wzmianki z 1146 r. W 1205 r. zwycięska bitwa rycerstwa Leszka Białego i Konrada Mazowieckiego z księciem kijowskim Romanem Mściłowicem, który poległ w walce. Prawa miejskie w 1242 r. od Bolesława Wstydlwego. W 1888 r. utrata praw miejskich, odzyskanych ponownie w 1926 r.

Obiekty krajoznawcze:

- wczesnogotycki, pofranciszkański kościół pw. św. Jana Chrzciciela i klasztor fundowany dla klarysek w poł. XIII w. przez Bolesława Wstydliwego i jego siostrę Salomeę, która przyjęła welon zakonnej. W 1257 r. w klasztorze osadzono franciszkanów, po tym jak klaryski przeniosły się do Skały;
- kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, zbudowany w XVII w., przebudowany w latach 1738-1744, barokowy, w podziemiach świątyni odkryto relikty romańskiej, trójnawowej bazyliki;
- obelisk wodowskazu z XIX w., pomiary wody w Wiśle prowadzone są od 1838 r.;
- ruiny zamku wzniesionego przez Kazimierza Wielkiego, zniszczonego przez Szwedów w 1657 r., widoczne na kępie wiślanej przy niskim stanie wody.

ZDANÓW

Jedna z najstarszych wsi regionu sandomierskiego, w 1185 r. należała do rycerza Mikołaja Bogorii. Wieś sadownicza.

Park krajobrazowy z częściowo zachowanym zespołem dworskim.

ZOHCIN

Wieś nad Opatówką. W Zochcinie w rodzinie chłopskiej urodził się Stanisław Czernik /1899-1969/ poeta i pisarz.

Ostrowiec Świętokrzyski

ISBN 978-83-61852-67-4

9

788361

852674